

TOP
E 5

ΑΝΔΡΕΟΥ ΕΜΜ. ΚΟΠΑΣΗ,

ΗΓΕΜΟΝΟΣ ΤΗΣ ΣΑΜΟΥ,
ΠΡΩΤΗ ΣΥΜΒΟΥΛΟΥ ΤΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

Μέλους τῆς ἐν Μαδρίτῃ Βασιλικῆς Ἀκαδημίας τῶν ἱστορικῶν ἐπιστημῶν ὡς καὶ
ἄλλων αἰσφῶν Ἑταιριῶν.

ΤΟ ΕΝ ΣΑΜΩ ΗΡΑΙΟΝ

ΚΑΙ

Αἰ εἰς αὐτὸ διενεργούμεναι ἀνασκαφαί

ΔΙΑΛΕΞΕΙΣ

ΓΕΝΟΜΕΝΗ ΤΗ 16 ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΥ 1911

ΕΝ Τῷ ΦΙΛΟΛΟΓΙΚῷ ΣΥΛΛΟΓῷ ΣΑΜΟΥ

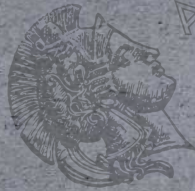
ΕΝ ΣΑΜΩ

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΤΗΣ ΗΓΕΜΟΝΙΑΣ

1911

102

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΑΝ

Ε 5

ΑΝΔΡΕΟΥ ΕΜΜ. ΚΟΠΑΣΗ,

ΗΓΕΜΟΝΟΣ ΤΗΣ ΣΑΜΟΥ,

ΠΡΩΤΗ ΣΥΜΒΟΥΛΟΥ ΤΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

Μέλος τῆς ἐν Μαδρίτῃ Βασιλικῆς Ἀκαδημίας τῶν ἱστορικῶν ἐπιστημῶν ὡς καὶ ἄλλων σοφῶν Ἑταιριῶν.

ΤΟ ἘΝ ΣΑΜῶ ΗΡΑΙΟΝ

ΚΑΙ

Αἱ εἰς αὐτὸ διενεργούμεναι ἀνασκαφαί

ΔΙΑΛΕΞΙΣ

ΓΕΝΟΜΕΝΗ ΤΗ 16 ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΥ 1911

ἘΝ Τῷ ΦΙΛΟΛΟΓΙΚῷ ΣΥΛΛΟΓῷ ΣΑΜΟΥ

ἘΝ ΣΑΜῶ

Ἐκ τοῦ τυπογραφείου τῆς ἠγεμονίας

1911

ΕΚ ΤΩΝ ΤΟΥ
ΞΕΝΟΦΩΝΤΟΣ Α. ΣΙΔΕΡΙΔΟΥ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΣΑΜΟΥ

ΕΠΙΤΙΜΟΣ ΠΡΟΕΔΡΟΣ

Ἡ Α. Ὑψηλότης ὁ Ἡγεμὼν τῆς Σάμου
ΑΝΔΡΕΑΣ ΕΜΜ. ΚΟΠΑΞΗΣ

Πρόεδρος, ὁ κ. Ἡρακλῆς Θαλασσινός, Πρόεδρος τῶν Ἐφετῶν Σάμου.

Ἀντιπρόεδρος, ὁ κ. Ὀθων Ρέντζος, Γυμνασιάρχης τοῦ Πυθαγορείου
Γυμνασίου.

Γραμματεὺς, ὁ κ. Νικόλ. Πανᾶς, καθηγητὴς τῆς χημείας ἐν τῷ αὐτῷ
Γυμνασίῳ.

Ταμίας, ὁ κ. Γεράσιμος Σβορώνος, Πρόεδρος τῶν Πρωτοδικῶν Βαθέος
Ἐφορος, ὁ κ. Ἰω. Ἰωαννίδης, Διευθυντὴς τοῦ Ἡγεμονικοῦ Διοικη-
τικοῦ Γραφείου.

Ὁ Σύλλογος ἰδρύθη διὰ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 72 καὶ χρονολογίαν 12 Φε-
βρουαρίου 1910 Διατάγματος τῆς Α. Ὑψηλότητος τοῦ Ἡγεμόνος.
Διὰ τοῦ αὐτοῦ Διατάγματος ἐπεκυρώθη καὶ ὁ Κανονισμὸς τοῦ Συλ-
λόγου.

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΚΑΙ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΟ ΕΡΓΑΣΙΟ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΚΑΙ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΟ ΕΡΓΑΣΙΟ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Κυρίαί, Κύριοι,

Κατὰ τὴν περυσινὴν χειμερινὴν περίοδον τοῦ Φιλολογικοῦ ἡμῶν Συλλόγου ἐποιήσαμην δύο μακρὰς διαλέξεις «περὶ Πυθαγόρου, τοῦ Σαμίου φιλοσόφου, καὶ τοῦ φιλοσοφικοῦ αὐτοῦ συστήματος».

Προετιθέμεν νὰ συνεχίσω ἐφέτος τὰς διαλέξεις μου περὶ τοῦ αὐτοῦ θέματος, ἀλλ' ἐθεώρησα ἀναγκαῖον νὰ ποιήσωμαι, κατὰ προτίμησιν, ἑτέραν διάλεξιν περὶ τοῦ ἐν Σάμῳ Ἑραίου καὶ τῶν εἰς αὐτὸ διενεργουμένων ἀνασκαφῶν. Τοῦτο πράττω σήμερον, ἐπιφυλάσσομαι νὰ συνεχίσω τὰς περὶ Πυθαγορείου φιλοσοφίας διαλέξεις μου.

Κυρίαί, Κύριοι,

Γνωστὸν τυγχάνει ὑμῖν ὅτι οὐ πρὸ πολλοῦ ἤρξαντο διενεργούμεναι ἀνασκαφαὶ εἰς τὸ Ἑραϊόν. Πέρυσι, κατὰ μῆνα Μαΐον, ὁ διαπρεπὴς ἀρχαιολόγος κ. Θεόδωρος Βήγανδ, Διευθυντὴς τοῦ ἐν Βερολίνῳ Μουσείου τῶν ἀρχαιοτήτων, μοι ὑπέβαλεν ἔγγραφον, δι' οὗ ἤτειτο τὴν ἄδειαν ὅπως ἐνεργήσῃ ἀνασκαφὰς ἐν τῇ ἀρχαίᾳ πόλει Σάμῳ, ἐν τῷ Ἑραίῳ καὶ ἐν τῇ μεταξύ τῆς ἀρχαίας ἐκείνης πόλεως καὶ τοῦ περιλαλήτου τούτου τῆς Ἑρας τεμένους ὁδῷ, τῇ ἱερᾷ ὁδῷ καλουμένῃ.

Τὴν διὰ τοῦ ἐνταῦθα Αὐτοκρατορικοῦ Ὑποπροξενείου τῆς Γερμανίας διαβιβασθεῖσάν μοι αἴτησιν τοῦ κ. Βήγανδ ἐπεφυλάχθη νὰ διαβιβάσω εἰς τὴν Γενικὴν Συνέλευσιν, ἧτις ἔμελλε μετ' ὀλίγον νὰ συνέλθῃ καὶ εἰς τὴν ἀρμοδιότητα τῆς ὁποίας ἔκρινα ὅτι ἀνήκε τὸ ζήτημα.

Συνελθούσης τῆς Γενικῆς τῶν Σαμίων Συνελεύσεως, διεβί-

βασα αὐτῇ τὴν αἴτησιν τοῦ κ. Βήγανδ, συνοδεύσας αὐτὴν δι' ἰ-
 διαις ἐκθέσεώς μου, ἧτις ἔχει ὡς ἔπεται :

Πρὸς τὴν Ὑπέρτιμον Γενικὴν Συνέλευσιν τῶν Σαμίων.

Κύριοι Πληρεξούσιοι,

» Συνημμένως ὡδε διαβιβάζομεν Ὑμῖν τὸ ὑπ' ἀριθ. 42 καὶ
 χρονολογίαν 22 Μαΐου 1909 ἔγγραφο τοῦ ἐνταῦθα Ὑποπροξε-
 νείου τῆς Γερμανίας καὶ τὴν δι' αὐτοῦ υποβληθεῖσαν αἴτησιν, δι'
 ἧς ὁ Διευθυντὴς τοῦ ἐν Βερολίῳ Βασιλικοῦ Μουσείου Δόκτωρ
 Θεόδωρος Βήγανδ αἰτεῖται τὴν ἀδειαν ὅπως ἐνεργήσῃ ἐρεύνας καὶ
 ἀνασκαφὰς ἐν τῷ Ἡραίῳ, ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἱερᾷ ὁδῷ καὶ ἐν τῇ πό-
 λει τῆς Σάμου.

» Ἡ ἀρχαία πόλις τῆς Σάμου, ἣν οἱ ποιηταὶ ἀπεκάλουν «ἄ-
 στου Νυμφέων καὶ «ἄστου ἱερῶν», ἦτο διάσημος ἐν τῇ ἀρχαιότητι
 διὰ τὰ περικαλλέστατα οἰκοδομήματα, ἅτινα ἐνέκλειε, καὶ ἐν οἷς
 ἐπρώτευσον τὰ τοῦ Πολυκράτους ἀνάκτορα, ἡ Ἀγορά, τὸ Βου-
 λευτήριον, τὰ Θέατρα καὶ τόσα ἄλλα ἐκλαμπρα τῆς ἀρχιτεκτο-
 νικῆς ἔργα. Διασημότερον δ' ἦτο τὸ Ἡραῖον, ἦτοι ὁ τεραστίων
 διαστάσεων περιλάλητος ναὸς Ἡρας τῆς Ἰμβρασιδος, ὅστις ἐθε-
 ωρεῖτο ὁ μέγιστος τῶν ναῶν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ἀπεθαυμάζετο
 δὲ διὰ τε τὴν ἔκτακτον ἀρχιτεκτονικὴν καλλονὴν αὐτοῦ καὶ διὰ
 τὰ περιβλεπτά τῆς τέχνης ἀριστουργήματα, δι' ὧν ἐτύγγανε κε-
 κοσμημένος. Ἱερὰ δὲ ὁδός, ὡς γνωστόν, ἐκαλεῖτο ἡ ὁδός, ἧτις
 συνέδεε τὴν πόλιν τῆς Σάμου πρὸς τὸ Ἡραῖον, μήκους δισχι-
 λίων καὶ ἐπέκεινα βημάτων, καὶ ἐκοσμεῖτο ἐκατέρωθεν ὑπὸ περι-
 καλλεστάτων ναῶν καὶ μνημείων, οὐ μὴν δ' ἀλλὰ καὶ ὑπὸ θαυ-
 μασίας τέχνης ἀγαλμάτων, ὡς ὑπὸ πολλῶν ὑποτίθεται.

Ἐκ τῆς ἀνασκαφῆς γινόμεναι ὑπὸ εἰδικοῦ καὶ ἐγνωσμένου καὶ παραδε-
 δεγμένου κύρους ἀρχαιολόγου, οἷος ὁ ἐλλογιμώτατος Δόκτωρ
 κύριος Θεόδωρος Βήγανδ, ὁ ἀκάματος θιασώτης τῆς ἀρχαιολογι-
 κῆς ἐπιστήμης, οὐ τινος τὸ ὄνομα συνεδέθη μετὰ τῶν ὑπ' αὐτοῦ

διενεργηθεισῶν ἀξιολόγων ἀνασκαφῶν, καθ' ἃς ἀνεκαλύφθησαν ὀλόκληρος ἢ πόλις τῆς Πριήνης, ἐσχάτως δὲ τὰ Δίδυμα καὶ προηγουμένως ἄλλαι σπουδαιόταται ἀρχαιοτήτες, θὰ φέρωσιν εἰς φῶς, ἀφεύκτως, μεγάλου λόγου ἄξια ἀρχαῖα κειμήλια καὶ μνημεῖα ἐν Σάμῳ.

Οὐ μόνον δ' ὑπηρεσίαι ἀνεκτίμητοι θὰ προσερχθῶσιν εἰς τὴν ἐπιστήμην τῆς ἀρχαιολογίας ἐν γένει καὶ μεγάλας ἠθικὰς ὠφελείας θὰ προσπορισθῇ ἐκ τούτου ἡ Νῆσος, ἀλλὰ θὰ προκύψωσι καὶ σπουδαῖαι ὠφελίαι διὰ τὰς ἐργατικὰς τοῦ τόπου τάξεις, ἐξ ὧν θὰ ληφθῶσιν ἅπαντες οἱ εἰς τὰς διενεργηθησόμενας ἀνασκαφὰς χρησιμοποιοησόμενοι πολυάριθμοι ἐργάται.

Ἐνεκα τῶν λόγων τούτων, καθῆκον Ἡμῶν θεωροῦμεν νὰ συστήσωμεν θερμῶς τὴν ὡς εἴρηται αἴτησιν τοῦ Δόκτωρος Βήγγανδ' εἰς τὴν Ὑπέρτιμον Ἀντιπροσωπεῖαν τοῦ Τόπου, νοουμένου ὅμως οἰκοθεν ὅτι, ἀποδεκτῆς γινομένης τῆς αἰτήσεως ταύτης, ἡ ἄδεια δέον νὰ χορηγηθῇ ὑπὸ ὄρουσιν συνάδοντας πρὸς τοὺς νόμους τῆς Ἡγεμονίας καὶ τὰ συμφέροντα τοῦ Τόπου. Μεταξὺ δὲ τῶν ἄλλων πρῶτιστον θεωροῦμεν ὅρον ν' ἀνήκωσιν εἰς τὸ δημόσιον τῆς Σάμου ἅπασαι ἀνεξαιρέτως αἱ ἀνεκαλυφθησόμεναι ἀρχαιοτήτες, ὡς ἄλλως τε ὀρίζει καὶ ὁ περὶ ἀρχαιοτήτων νόμος, τοῦ ἐνεργοῦντος τὰς ἀνασκαφὰς ἀρχαιολόγου ἔχοντος τὸ ἀπόλυτον δικαίωμα τοῦ νὰ ἐκτυποῖ καὶ φωτογραφῇ αὐτάς, νὰ ἀντιγράψῃ τὰς ἐπιγραφὰς καὶ νὰ ἐνεργῇ τὴν δημοσίευσιν τῶν ἀνευρισκομένων ἀρχαίων μνημείων.

Ἐν Λιμένι Βαθέος, τῇ 23 Μαΐου 1909.

Ὁ Ἡγεμὼν

ΑΝΔΡΕΑΣ ΕΜΜ. ΚΟΠΑΣΗΣ

Ἡ ὑπέρτιμος γενικὴ Ἀντιπροσωπεῖα τοῦ Τόπου ἀπεδέξατο τὴν αἴτησιν τοῦ κ. Βήγγανδ' ὡς καὶ τὰς ἐπ' αὐτῆς σκέψεις μου καὶ ἐπεφῆρσε νόμον, δι' οὗ παραχωρεῖται αὐτῷ ἡ ἄδεια ὅπως ἐπὶ μίαν δεκαετίαν διενεργήσῃ τὰς περὶ ὧν ὁ λόγος ἀνασκαφὰς, ὑπὸ

τὸν ὄρονόπως ἅπαντα τὰ ἀνακαλυφθησόμενα ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα μένωσιν ἐν Σάμῳ ὡς ἰδιοκτησία τοῦ δημοσίου, παραχωρηθέντος εἰς τὸν ἐξερευνητὴν μόνου τοῦ δικαιώματος νὰ λαμβάνη διὰ τὸ ἐν Βερολίῳ Βασιλικὸν Μουσεῖον τῶν ἀρχαιοτήτων τὸ ἐν ἑκ τῶν διπλῶν ἢ ἐκ πολλῶν ὁμοίων εὐρημάτων πλὴν ἐκείνων, ἅτινα ἀνήκουσιν εἰς τὴν ἀρχιτεκτονικὴν τοῦ ναοῦ τῆς Ἡρας, ὡς κιονόκρανα καὶ ἄλλα οὐσιώδη τοῦ ναοῦ μέρη. Καὶ ἄλλοι δ' ὄροι ἐξασφαλιστικοὶ τῶν δικαιωμάτων καὶ συμφερόντων τοῦ Τόπου περιελήφθησαν εἰς τὸν ἐπιψηφισθέντα νόμον.

Τὸν νόμον τοῦτον ἐκύρωσα διὰ τῆς ὑπογραφῆς μου καὶ μετὰ τὴν δημοσίευσιν αὐτοῦ, συνήφθη καὶ ἰδιαιτέρᾳ μετὰξὺ τῆς Ἡγεμονικῆς Διοικήσεως καὶ τοῦ κ. Βήγγανδ^ο σύμβασις, ἣν ἐπίσης ἐπεκύρωσα.

Τοιουτοτρόπως ἐλύθη τὸ σπουδαῖον τοῦτο ζήτημα, ὑπὲρ οὗ μέγα καὶ ζωηρὸν εἶχον τὸ ἐνδιαφέρον, οὐ μόνον διότι τ' ἀποτελέσματα τῶν ἀνασκαφῶν θὰ παράσχωσι σπουδαίας ὑπηρεσίας εἰς τὴν καθόλου ἀρχαιολογικὴν ἐπιστήμην καὶ θὰ προσπορίσωσι κλέος πολὺ καὶ μεγάλας ἠθικὰς τε καὶ ὕλικὰς ὠφελείας εἰς τὴν Νῆσον, ἀλλὰ καὶ διότι ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἐξασφαλίζονται σημαντικὰ ὕλικὰ ὠφελήματα εἰς ἀπόρους ἰθαγενεῖς ἐργάτας, καθόσον, σὺν τοῖς ἄλλοις, ὅρος ἐτέθη ὅπως οἱ εἰς τὰς ἐκτελεσθησομένας ἐργασίας χρησιμοποιοιθησόμενοι ἐργάται, προσληφθῶσιν ἐκ τοῦ Τόπου.

Ἀπαξάπασα ἡ ἐκτεταμένη περιοχὴ τοῦ διασῆμου ναοῦ τῆς Ἡρας, πρὸς ἣν ἐν τῇ ἀρχαιότητι ἐξ ὅλων τῶν Ἑλληνικῶν χωρῶν ἤρχοντο νὰ θύσωσι καὶ νὰ προσφέρωσι δεήσεις, τοῦ ναοῦ τούτου, ὅστις ἐνέκλειε τότε θησαυροὺς ἀνεκτιμήτους καὶ τὰ περικαλλέστερα τῶν ἔργων τῆς γλυπτικῆς τῶν ἀρχαίων, ἐκαλύπτετο ὑπὸ ἀγρῶν, ἐν οἷς ἡ σκαπάνη τοῦ γεωργοῦ ἐπετέλει τὸ ἔργον, ὅπερ ἔμελλε νὰ ἐξασφαλίσῃ τὰ μέσα τῆς συντηρήσεώς του. Ὅποια ἀντίθεσις! Πρὸ τῶσων αἰῶνων, ὁ γῶρος ἐκεῖνος ἦν ἱερός.

Βασιλείς καὶ ἡγεμόνες, στρατηγοὶ καὶ μεγιστάνες, ἄστοι πάσης τάξεως, δέσποιναι καὶ ἀγναὶ παρθένοι προσήρχοντο ἐκεῖ μετὰ κατανύξεως καὶ βαθείας συγκινήσεως ἵνα προσκυνήσωσι τὴν θεὰν καὶ προσφέρωσιν αὐτῇ θυσίας καὶ τιμαλφῇ ἀναθήματα. Σήμερον ὁ ἀπλοῦς γεωργὸς ἐκαλλιέργει τοὺς εἰς τὸν ἱερὸν ἐκεῖνον χώρον ἀγρούς μετὰ τῆς αὐτῆς ἀπαθείας καὶ ἀδιαφορίας, μεθ' ἧς καλλιεργεῖ καὶ πάντα ἄλλον ἀγρὸν ὅπουδῆποτε κείμενον, ἐν καὶ μόνον ἐπιποθῶν, νὰ ὀρέψῃ ἀφθόλους ἐκ τῆς ξηρᾶς ἐκεῖνης γῆς τοὺς καρποὺς τῆς ἐργασίας του!

Ἄλλ' ἐπανεέλθωμεν εἰς τὸ κύριον θέμα ἡμῶν.

Ἀμέσως μετὰ τὴν ὑπογραφὴν καὶ ἐπικύρωσιν τῆς συμβάσεως, ὁ κ. Βήγγανδ ἤρξατο ἀσχολούμενος περὶ τὸ ἔργον. Ἡ πρώτη ἀπαραίτητος ἐνέργεια ἦτο ἡ ἀπαλλοτριώσις τῶν κτημάτων, ἅτινα εὐρίσκοντο ἐντὸς τῆς περιοχῆς τοῦ Ἡραίου. Ἀπηντήθησαν δυσκολίαι τινές, καὶ ἐξ ἄλλων μὲν ἀφορμῶν πηγάζουσαι, ἀλλ' ἐγερωθεῖσαι, πρὸ πάντων, παρὰ τινων ἰδιοκτητῶν δυστρόπων, οἵτινες ἠνύθουν νὰ ἐπωφεληθῶσι τῆς περιστάσεως ὅπως λάβωσι τίμημα ὅσον τὸ δυνατόν ἀνώτερον. Αἱ δυσκολίαι ἐξωμαλίσθησαν, διὰ τῶν ἐνεργειῶν τῆς Διοικήσεως, συμφώνως τοῖς κειμένοις νόμοις πάντοτε, καὶ οὕτω συνετελέσθη ἡ ἀπαλλοτριώσις τῶν ἀναγκαίων κτημάτων διὰ τὴν μεθοδικὴν καὶ τεχνικὴν ἀνασκαφὴν τοῦ Ἡραίου. Ἀπηλλοτριώθησαν κτήματα ἐκτάσεως ἐν ὄλῳ 43,491 τετραγωνικῶν μέτρων καὶ τὸ τίμημα τῶν κτημάτων τούτων, ἀνελθὼν εἰς γρόσια ἐν ὄλῳ 174,887, κατεβλήθη ὑπὸ τοῦ κ. Βήγγανδ εἰς μετρητά, παραληφθέντα ὑπὸ τῶν ἰδιοκτητῶν.

Ἰδοὺ ὁ πίναξ τῶν ἀπαλλοτριωθέντων κτημάτων καὶ τοῦ πληρωθέντος εἰς ἕνα ἕκαστον τῶν ἰδιοκτητῶν τιμήματος.

Ἰδιοκτῆται	Μέτρα τετρ.	Τίμημα εἰς γροῦσια
Ἰ. Μ. Ξίφου	760	3040
Χρυσ. Μιχαλιᾶ	780	3900
Νικόλ. Χρυσᾶ	3205	16025
Δημήτριος Καραγεώργης	600	3000
Δημ. Ἰ. Ἀρβανίτου	1490	7450
Ἀδελφοὶ Μισιτζῆ	1306	5224
Ἀναγ. Π'' Ἐμμανουήλ	6327	20450
Μαν. Λαγαστῆς	2411	16036
Μαρ. Κυργεώργη	1356	5763
Θεοδ. Σωτηρίου	4066	17195
Ἰ. Σταματούλη	1188	2376
Γ. Χριστοδουλάρας	5264	31584
Ἰ. Μονὴ Μεγάλης Παναγίας	8208	22572
Ἱερὰ Μονὴ Πάτμου	5032	14398
Μαν. Καρνικολάου	694	2256
Διαμ. Μαρνέρου	804	3618
Μέτρα	43,491	Γρ. 174,887

Πάσης ἀναγκείας προπαρασκευαστικῆς ἐργασίας συντελεσθείσης, ἡ ἐναρξίς τῶν τακτικῶν ἀνασκαφῶν ἐγένετο τῇ 18 Σεπτεμβρίου 1910, ἡ δὲ τῇ 1 Ὀκτωβρίου 1910 (ν. ἡ.).

*
**

Ἐνταῦθα διχόπτω τὴν συνέχειαν τῆς ἀφηγήσεως περὶ τῶν ἀνασκαφῶν, διότι κρίνω ἐπάναγκες νὰ προτάξω, ἐν εἴδει εἰσαγωγῆς εἰς τὰ περὶ τοῦ Ἡραίου, πληροφορίας τινὰς καὶ ἱστορικὰς εἰδήσεις.

Ἡ Σάμος, ὡς γνωστόν, διέπρεψεν ἐν τῇ ἀρχαιότητι. Ἡ ὁμῶνυμος πόλις, ἐν τῇ ὑπῆρχον τὰ περίφημα ἀνάκτορα τοῦ Πολυκράτους, ἐφημιζέτο διὰ τὰ περικαλλῆ οἰκοδομήματα, ἅτινα ἐνέκλειεν.

Ἡ ἀγορά, ἐν τῷ μέσῳ τῆς ὁποίας ὑψοῦτο παμμεγέθους στήλη φέρουσα ἐγκεχαραγμένα τὰ ὀνόματα τῶν ἀριστευσάντων Σαμίων

εἰς τὸν κατὰ τῶν Περσῶν πόλεμον, τὸ λεγόμενον ἀγορανόμιον, ὅπερ ἦν πολυτελέστατον οἰκήμα τοῦ ἐπιμελουμένου τὰ τῆς ἀγορᾶς ἄρχοντος, τὸ Βουλευτήριον, ὁ Ἀνδρών, τὰ Θέατρα καὶ τόσα ἄλλα ἀριστουργήματα τῆς ἀρχιτεκτονικῆς, καὶ τὰ ὑπερφάνως ὑφούμενα ἐν τῇ πόλει ἔξοχα ἀγάλματα, προσέδιδον ἔκλαμπρον τὴν ὄψιν εἰς τὴν ἀρχαίαν Πρωτεύουσαν τοῦ βασιλείου τοῦ Πολυκράτους.

Ἐκέκτητο δ' ἡ Σάμος καὶ περικαλλεῖς ναοὺς, μεταξύ τῶν ὁποίων ἀναφέρονται, πλὴν τοῦ περιλαλήτου Ἡραίου, ὁ ναὸς τῆς Ἰμβρασίας Ἀρτέμιδος, ὁ ναὸς τοῦ Ποσειδῶνος, ὁ ναὸς τῆς Ἀφροδίτης, ὁ ναὸς τοῦ Πυθίου Ἀπόλλωνος, ὁ ναὸς τοῦ Ἐλευθερίου Διός, ὁ ναὸς τῆς Ἐργάνης Ἀθηνᾶς, ὁ ναὸς τοῦ Χαριτοδότου Ἑρμοῦ, ὁ ναὸς τῆς Δήμητρας, ὁ ναὸς τῆς Τύχης καὶ ἄλλοι.

Δὲν εἶχε δ' ἀνάγκην ἡ ἀρχαία Σάμος νὰ μετακαλέσῃται ξένους ἀρχιτέκτονας πρὸς ἀνέγερσιν τῶν ναῶν καὶ τῶν ἄλλων περικαλλῶν αὐτῆς οἰκοδομημάτων ἢ ξένους γλύπτας καὶ ζωγράφους πρὸς διακόσμησιν αὐτῶν. Ἡ Σάμος, πλὴν τῶν φιλοσόφων καὶ ποιητῶν, τῶν ῥητόρων καὶ ιστοριογράφων, τῶν ἀστρονόμων καὶ θαλασσοπόρων, τῶν πολιτικῶν καὶ στρατηγῶν, οὐς ἐξέθρεψεν, εἶχε τοὺς ἰδίους ἀρχιτέκτονας καὶ γλύπτας καὶ λιθοξόους καὶ ἀνδριαντοποιοὺς καὶ μεταλλουργοὺς καὶ ζωγράφους καὶ ψηφιοθέτας, οἵτινες φήμην οὐ σμικρὰν ἐκέκτηντο καὶ πέραν τῆς Σάμου, ἐν ἄλλαις μεμακρυσμέναις χώραις. Ὁ Ἀγάθαρχος π.χ. ἦτο περίφημος ζωγράφος, μετελθὼν τὴν τέχνην αὐτοῦ ἐν Ἀθήναις. Ὁ Διοσκουρίδης ἦτο ψηφιοθέτης, περίφημα ψηφιδωτὰ ἔργα ποιήσας ἐν Ἰταλίᾳ. Ὁ Κτησικλῆς ἦτο διάσημος ἀγάλματοποιός. Σάμιος, πρὸς τούτοις, ἦν ὁ περίφημος ἀρχιτέκτων Μανδράβουλος, ὅστις κατεσκεύασεν εἰς τὸν Βόσπορον τοῦ Βυζαντίου τὴν ὀνομαστὴν γέφυραν, δι' ἧς διεπεραιώθησαν ἐξ Ἀσίας εἰς Εὐρώπην αἱ στρατιαὶ τοῦ Δαρείου. Καὶ πολλοὺς ἄλλους δυνάμεθα νὰ κατονομάσωμεν, δοξάσαντας τὴν ἐκθρέψασαν αὐτοὺς γῆν.

Ἄλλ' ἐν τῇ ἀρχιτεκτονικῇ καὶ τῇ ἀγαλματοποιίᾳ ὑπερεῖχον Ροΐκος ὁ Φιλαίου καὶ οἱ υἱοὶ αὐτοῦ Θεόδωρος καὶ Τηλεκλῆς. Οὗτοι ἰδρύσαν τὴν διάσημον τῆς ἀγαλματοποιίας καὶ τῆς χαλκοπλαστικῆς Σαμίαν Σχολήν, ἐκ τῆς ὁποίας ἐξῆλθον τὰ διακοσμήσαντα τὸ Ἑραῖον καὶ ἄλλους ναοὺς τῆς Σάμου περίφημα ἀγάλματα.

Τὸ Ἑραῖον, ὅπερ, κατὰ τὸν Ἡρόδοτον, ἦτο ὁ μεγαλύτερος καὶ πλουσιώτερος πάντων τῶν ἐν Ἑλλάδι καὶ Ἑλλάσσονι Ἀσίαν καὶ ἀνηγέρθη ὑπὸ τοῦ Ροΐκου καὶ τῶν εἰρημένων υἱῶν αὐτοῦ.

Ἄλλὰ, πρὶν ἢ ἀρξώμαι τῆς περιγραφῆς τοῦ Ἑραίου, ἀνάγκη νὰ εἶπω τινὰ καὶ περὶ τῆς θεότητος, εἰς ἣν ὁ ἔκλαμπρος οὗτος ναὸς εἶχε καθιερωθῆ.

Ἡ Ἥρα ἦτο, ὡς γνωρίζομεν, ἡ διάσημος σύζυγος τοῦ Διός, οὐτινος καὶ ἀδελφῆ ἐτύγγανεν. Ἡ θυγάτηρ αὕτη τοῦ Κρόνου καὶ τῆς Ρέας ἦτο βασίλισσα θεῶν καὶ ἀνθρώπων, ἐλατρεύετο δὲ παρὰ τε τοῖς Ἑλλησι καὶ τοῖς Ρωμαίοις. Περὶ τοῦ τόπου ἐνθα ἐγεννήθη δὲν ὑπάρχει ἁμοφωνία. Οἱ ἀρχαῖοι ἐθεώρουν ὡς τόπον τῆς γεννήσεως αὐτῆς τὸ Ἄργος, ἄλλοι δὲ μεταγενέστεροι τὴν Ἀρκαδίαν ἢ τὴν Κόρινθον καὶ ἄλλοι αὐτὴν τὴν Σάμον. Φαίνεται ὅμως ὅτι ἡ θεότης αὕτη ἐλατρεύετο ἐν Φοινίκῃ, ἐνθεν μετεδόθη ἢ λατρεία αὐτῆς εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ὅπως ποτ' ἂν ἦ, μυθολογεῖται ὅτι ἡ Ἥρα ἐγεννήθη ἐν Σάμῳ πλησίον τοῦ ποταμοῦ Ἰμβράσου ὑπὸ τὴν σκιὰν δενδρίου ἄγνου καὶ ὅτι τὸ δενδρίον τοῦτο περιεσώζετο θαλερὸν μέχρι τῆς ἐποχῆς τοῦ Παυσανίου. Ἐτιμᾶτο δ' ἡ Ἥρα ἐν Ἄργει, ἐν Ὀλυμπίᾳ, ἐν Καρχηδόνι, ἐν Ρώμῃ καὶ ἀλλαχοῦ. Ἄλλ' ἰδιαζούσης τιμῆς καὶ λατρείας ἐτύγγανεν ἐν Σάμῳ, ἥς καὶ ἐθεωρεῖτο ἡ προστάτις.

Ἡ Ἥρα ἐχαρακτηρίζετο συνήθως ὡς θεὰ ὑπερήφανος καὶ μεγαλοπρεπῆς, ἐθεωρεῖτο δ' ἐν ταύτῳ ὡς ἔφορος τῆς εὐπρεποῦς καὶ κοσμίας συμπεριφορᾶς τοῦ γυναικείου φύλου, ὡς προστάτις τῶν

γάμων καὶ τῆς ἱερότητος αὐτῶν, πρὸς δὲ ὡς ἐπίκουρος τῶν τοκετῶν. Παρίστανον δ' αὐτὴν ἐπὶ θρόνου καθημένην, φέρουσαν διάδημα ἐπὶ τῆς κεφαλῆς καὶ σκῆπτρον ἐν τῇ χειρὶ κρατοῦσκαν, ἔχουσαν δὲ ὀπισθεν μὲν τὴν Ἴριν, ἄγγελον αὐτῆς, πλησίον τῆς δὲ ταῶν, ὅστις ἦτο αὐτῇ πτηνὸν ἱερὸν διὰ τὸν λόγον ὅτι τὸ πτηνὸν τοῦτο ἦτο τὸ σύμβολον τῆς ὠραιότητος καὶ τῆς ὑπερηφάνιας. Κατὰ τὴν συμβολικὴν δ' ἐρμηνείαν τῶν θεῶν τῆς μυθολογίας, ἡ Ἥρα ἐθεωρεῖτο ὡς παριστάνουσα τὸν ἀέρα.

Ἡ Ἥρα μνημονεύεται ὡς σφόδρα ζηλότυπος καὶ ὡς καταδιώξασα ἀπηνῶς τὰς ἐρωμένιας τοῦ Διὸς, μεταξὺ τῶν ὁποίων κυρίως τὴν Λητώ, τὴν Καλλιτώ καὶ τὴν Σεμέλην. Ἡ τοιαύτη ὄμως ζηλοτυπία δὲν πρέπει νὰ καταλογίζηται αὐτῇ ὡς ἐλάττωμα. Ὑπάρχουσιν ἐλαρρυντικαὶ διὰ τὴν Θεάν περιπτώσεις. Γινώσκουμεν ἐκ τῆς μυθολογίας ὅτι ἡ πρώτη σύζυγος τοῦ Διὸς ἦτο ἡ Μητις, ἣν οὗτος κατέπειν ἔγχεον οὖσαν, διότι ὁ Οὐρανὸς καὶ ἡ Γῆ, προεῖπον αὐτῷ ὅτι τὸ τεχνησόμενον τέκνον ἐμελλεν ἄρπάσῃ τὴν βασιλείαν αὐτοῦ. Δευτέρα σύζυγος αὐτοῦ ἦτο ἡ Θέμις, θυγάτηρ τοῦ Οὐρανοῦ καὶ τῆς Γῆς, τρίτη δὲ ἡ Ἥρα. Ἡ συνοικήσις αὐτῆς μετὰ τοῦ Διὸς, ἣτις καὶ «ἱερὸς γάμος» καλεῖται, ἐγένετο ἐν Κρήτῃ μετὰ μεγαλοπρεποῦς τελετῆς, εἰς ἣν παρέστησαν ἅπαντες οἱ Θεοί.

Κατὰ τὸν Ὅμηρον, ὁ Ζεὺς ἐνυμφεύθη τὴν Ἥραν παρὰ τὴν θέλησιν τῶν γονέων αὐτῶν. Μεταγενέστεροι δὲ ποιηταὶ λέγουσιν ὅτι ὁ Ζεὺς κατέκτησεν αὐτὴν διὰ τῆς πανουργίας καὶ ὅτι οἱ γάμοι αὐτῶν ἐτελέσθησαν ἐν Σάμῳ. Ὁ Ζεὺς ἤρᾳτο αὐτῆς περιπαθῶς, ἀλλ' ἐκείνη οὐδὲλως ἀνταπεκρίνετο εἰς τοὺς ἔρωτάς του. Ἡμέραν τινα ἡ Ἥρα ἐξῆλθεν εἰς περίπατον καὶ, χωρισθεῖσα ἀπὸ τῆς συνοδείας αὐτῆς, ἐκαθέσθη μόνη εἰς τινα μαγευτικὴν θέσιν. Ὁ Ζεὺς παρατηρήσας ὅτι ἐκάθητο ἐκεῖ μόνη, ἐξέπεμψεν αἴφνης καταιγίδα, κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ὁποίας, μεταμορφωθείς εἰς κόκυρα, κατέπεσεν εἰς τοὺς πόδας αὐτῆς. Τὸ πτηνὸν ἔτρεμεν ἐκ ρί-

γους ὑπὸ τὰ ὑέτινα ὕδατα. Ἡ δὲ Ἥρα ἐξ οἴκτου παρέλαβεν αὐτὸ καὶ τὸ προεφύλαξεν ὑπὸ τὸν χιτῶνά της. Τότε ὁ Ζεὺς ἀναλαβὼν τὴν ἀληθῆ αὐτοῦ μορφήν, κατησπάσθη αὐτὴν καὶ τῇ ὑπεσχέθη νὰ τὴν νυμφευθῇ. Οἱ γάμοι ἐτελέσθησαν ἐν Κρήτῃ ἢ ἐν Σάμῳ, ὡς εἶρηται. Ἔτεκε δὲ τὴν Ἥβην, τὴν Εἰλειθεΐαν, τὸν Ἄρην καὶ τὸν Ἡφαιστον. Ἄλλ' ἡ συμβίωσις αὐτῶν δὲν ἦτο εὐτυχής. Μεθ' ὄλην τὴν πανηγυρικὴν τοῦ «ἱεροῦ γάμου» αὐτῶν τέλεσιν ἐπὶ παρουσίᾳ ὄλων τῶν θεῶν τοῦ Ὀλύμπου, ὁ Ζεὺς μετεχειρίζετο τὴν Ἥραν σκληρῶ τῷ τρόπῳ, δὲν ἔπαυσε δ' ἔχων ἔρωτας πρὸς ἄλλας θεὰς καὶ θνητὰς γυναῖκας. Ἐκ τῶν πρώτων ἠγάπα τὴν Διώνην, θυγατέρα τοῦ Λιθέρος καὶ τῆς Γῆς, τὴν Μνημοσύνην, θυγατέρα τοῦ Οὐρανοῦ καὶ τῆς Γῆς, τὴν ἀδελφὴν αὐτοῦ Δήμητραν, τὴν Εὐρυνόμην, μητέρα τῶν Χαρίτων, τὴν Ἀητώ, μητέρα τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ τῆς Ἀρτέμιδος. Ἐκ δὲ τῶν θνητῶν εἶχεν ἐρωμέναν τὴν Δανάην, θυγατέρα τοῦ Ἀκρισίου καὶ μητέρα τοῦ Περσέως, τὴν Νιόβην, θυγατέρα τοῦ Φορωνέως, τὴν Μαΐαν, μητέρα τοῦ Ἑρμοῦ, τὴν ἀδελφὴν αὐτῆς Ταυγέτην, μητέρα τοῦ Λακεδαιμόνος, τὴν τρίτην ἀδελφὴν Ἥλέκτραν, μητέρα τοῦ Δαρδάνου καὶ τοῦ Ἰασίωνος, τὴν Σεμέλην, θυγατέρα τοῦ Κάδμου καὶ μητέρα τοῦ Διονύσου, τὴν Εὐρώπην, θυγατέρα τοῦ Φοίνικος ἢ ἀδελφὴν τοῦ Ἀγήνορος καὶ τοῦ Κάδμου καὶ μητέρα τοῦ Μίνωος, τὴν Καλλιστώ, θυγατέρα τοῦ Λυκάονος, τὴν Ἰνώ τοῦ Ἰνῆου, τὴν Ἀήδαν, θυγατέρα τοῦ Αἰτωλοῦ βασιλέως Θεστίου καὶ μητέρα τῆς Ἑλένης, τὴν Αἰγίαν, θυγατέρα τοῦ Ἀσωποῦ καὶ μητέρα τοῦ Λιάκου, τὴν Ἀντιόπην, θυγατέρα τοῦ Νυκτέως καὶ τὴν Ἀλκμήνην, μητέρα τοῦ Ἡρακλέως.

Ἡ Ἥρα, χάρισμασιν ἐξαισίσις πεπροικισμένη καὶ ὠραία, ζηλότυπος δὲ ὑπεράγαν καὶ ὑπερήφανος οὔσα καὶ θέλουσα νὰ διατηρήσῃ τὰ δικαιώματά, ἅτινα προσέδιδεν αὐτῇ ὡς συζύγῳ τοῦ Διὸς ὁ ἱερός μετ' αὐτοῦ γάμος, ἐδύνατο νὰ ἀνέχηται ἀγογγύστως τοὺς ποσοῦτους τοῦ Διὸς ἔρωτας; Ἢ δικαιώσωμεν βεβαίως τὴν

μῆνιν τῆς Θεᾶς, ἣτις ἀναφέρεται ὡς ἀπηνῶς καταδιώξασα τινὰς ἐρωμένους τοῦ συζύγου αὐτῆς. Ἐνεκα τῶν ἀνωτέρω λόγων, ὁ Ζεὺς καὶ ἡ Ἥρα δὲν ἔζων ἀρμονικὸν βίον. Μυθολογεῖται μάλιστα ὅτι ἡ Ἥρα ἔτεκε τὸν Ἡραϊστον ἄνευ τῆς συμπράξεως τοῦ Διὸς καὶ τοῦτο ἵνα περιφρονήσῃ αὐτόν, διότι ἐγέννησεν ἐκ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ τὴν Ἀθηνᾶν. Ἐπὶ τέλους ὀργισθεὶς ποτὲ ὁ Ζεὺς κατὰ τῆς Ἥρας, ἀνήρτησεν αὐτὴν ἐκ χρυσῆς ἀλύσειας μετέωρον μεταξὺ τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς. Κατ' ἄλλας δ' ἀφηγήσεις, ἡμέραν τινὰ ἡ Ἥρα κατέκρημνισεν εἰς τὴν Κῶ τὸν προστατευόμενον τοῦ Διὸς Ἡρακλέα. Ὁ δὲ Ζεὺς τοσοῦτον τότε ἐξωργίσθη ὥστε συλλαβὼν τὴν Ἥραν, ἀπηγγόνισεν αὐτὴν ἐπὶ τοῦ Ὀλύμπου, δέσας τὰς χεῖρας αὐτῆς καὶ προσδέσας εἰς τοὺς πόδας τῆς δύο ἄκμονας ἵνα καταστήσῃ τὸ σῶμα αὐτῆς βαρύτερον εἰς τὴν ἀγγόνην.

Ἡ Ἥρα ἀναφέρεται ὑπὸ τῶν ἀρχαιοτέρων ποιητῶν ὡς ἀπηνῶς καταδιώκουσα τὸν Ἡρακλέα, οὐτινος πάντα τὰ σχέδια ἀνέτρεπεν. Ὁ Ὅμηρος δὲ παριστάνει αὐτὴν ὡς Θεὰν ἐμπνεομένην πάντοτε ὑπὸ μίσους καὶ ἐμφανιζομένην εἰς πᾶσαν περίστασιν, καθ' ἣν ἐπρόκειτο νὰ ναυαγήσῃ σχέδιόν τι. Διαρκούντος δὲ τοῦ Τρωϊκοῦ πολέμου, ἡ Ἥρα ἐκηρύχθη ἀμειλικτος κατὰ τῶν Τρώων καὶ ἐβοήθει μετὰ τῆς Ἀθηνᾶς καὶ τοῦ Ποσειδῶνος τοὺς Ἕλληνας ἔνεκα τοῦ ἀσπόνδου μίσους, ὅπερ ἔτρεφε κατὰ τοῦ Πάριδος, προτιμήσαντος αὐτῆς τὴν Ἀφροδίτην κατὰ τὴν ἀπονομὴν τοῦ μήλου τῆς Ἐρύδος. Πολλάκις, μάλιστα, ἔλαβε μέρος καὶ εἰς μάχας ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων.

Ἡ Ἥρα, οὐδὲν ἦττον, ἐλατρεύετο περιπαθῶς ἔνεκα τῶν πολλῶν ἄλλων θείων προτερημάτων αὐτῆς. Ἰδιαζούσης ὅμως λατρείας ἐτύγγανεν, ὡς εἴθην εἰπών, ἐν Σάμῳ, δι' ὃ καὶ Σαμία προσονομάζεται. Ἡ ἐξαισία καλλονὴ αὐτῆς καὶ ἡ μεγαλοπρέπεια τῆς ἐνέπνεον ἄκρατον σεβασμὸν.

Ἐν Ῥώμῃ ἐπεκαλοῦντο τὴν ἀντίληψιν αὐτῆς ἐν διαφόροις περιστάσεσι καὶ ἀπεκάλουν αὐτὴν Regina, ὑπονοουμένου τοῦ deorum, ἤτοι Βασιλισσαν θεῶν, Matrona, ἤγουν Κυρίαν, Caprotina, Domiduca, ἔτι δὲ Moneta, ἣ διότι προϊστάτο τοῦ πλούτου, ἣ, κατ' ἄλλους, παράγοντας τὴν λέξιν ἀπὸ τὸ κατὰ Σουίδα Μονῆτα, διότι προεῖπεν εἰς τοὺς Ῥωμαίους ἕνα σεισμόν. Ὅταν δ' ἐπεκαλοῦντο τὴν βοήθειαν αὐτῆς ὑπὲρ τικτουσῶν γυναικῶν πρὸς ταχεῖαν ἀπαλλαγὴν αὐτῶν ἀπὸ τῶν ὀδυνῶν τοῦ τοκετοῦ, ἀπεκάλουν αὐτὴν Lucina, καθάπερ Ἀύσινος ἀπεκαλεῖτο καὶ ἡ Εἰλειθεία, ἣτις ἐλατρεύετο ἐπίσης ὡς ἔφορος τῶν τοκετῶν καὶ βοηθὸς τῶν τικτουσῶν γυναικῶν. Ὅταν δ' ἐπεκαλοῦντο αὐτὴν εἰς γάμους, τὴν ὠνόμαζον Pronuba.

Ἡ Ἥρα ἐλατρεύετο καὶ ἐν Συρίᾳ. Ἐν τῷ περισπουδᾶσθῳ συγγράμματι τοῦ Dupuis, ἐπιγραφομένῳ «Origine de tous les cultes ou religion universelle», εὐρίσκομεν ἱκανὰς περὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου πληροφορίας καὶ εἰδήσεις.

Ἐν Συρίᾳ, παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Εὐφράτου, ὑπῆρχε πόλις, ἣτις ὠνομάζετο «ιερά πόλις». Ἡ πόλις αὕτη ἦτο καθιερωμένη εἰς τὴν Ἥραν τὴν Ἀσσυρίαν. Ἐκεῖ ὑπῆρχεν ἱερὸν ἀπαστράπτων ἐκ τοῦ πλούτου τῶν διακόσμων αὐτοῦ καὶ τῶν ἐν αὐτῷ ἀναθημάτων. Ἐν τῷ ἱερῷ ἐκείνῳ ὑπῆρχον κολοσσιαῖα ἀγάλματα τοῦ Πριάπου, ἔχοντα ὕψος τριακοσίων ὀργυιῶν. Εἰς τὸ ἐν ἐξ αὐτῶν ἀνεβιβάζετο δις τοῦ ἔτους εἰς ἀνὴρ, ὅστις παρέμενε ἐκεῖ ἐπὶ ἑπτὰ ἡμέρας καὶ συνωμίλει μετὰ τῶν θεῶν, ἐκλιπαρῶν παρ' αὐτῶν ἀγαθὰ ὑπὲρ τῆς Συρίας. Ἐν τῷ ἱερῷ ἐκείνῳ ὑπῆρχεν εἶδος ἱεροῦ βήματος, εἰς ὃ μόνον οἱ ἱερεῖς εἰσῆρχοντο. Ἐν τῷ ἱερῷ τούτῳ βήματι ὑπῆρχον τὰ ἀγάλματα τοῦ Διὸς καὶ τῆς Ἥρας. Ὁ Ζεὺς ἐπεκάλετο ταύρων, ἣ δὲ Ἥρα λεόντων. Τὴν Ἥραν ἐλάτρευον οἱ Ἀσσύριοι ὡς ἄλλην Ἴσιδα. Τὸ ἀγαλμα αὐτῆς ἦτο κα-

τάφορτον ἐκ σμαράγδων, ὑακίνθων καὶ ἄλλων πολυτίμων λίθων, οὓς ἐκόμιζον αὐτῇ οἱ Αἰγύπτιοι, οἱ Ἰνδοί, οἱ Αἰθίοπες, οἱ Μῆδοι, οἱ Ἀρμένιοι καὶ οἱ Βαβυλώνιοι. Ἐφερε δὲ πρὸς τούτοις ἡ Ἥρα στέμμα ἐκ δώδεκα πολυτίμων λίθων, οἵτινες συνεβόλιζον τοὺς δώδεκα μῆνας τοῦ ἔτους. Μεταξὺ τῶν πολυτίμων τούτων λίθων, ὑπῆρχεν εἷς, ὀνομαζόμενος λύχνις ἢ λυχνίς ἢ λυχνίτης, ἔστις τοιοῦτον ζωηρὸν ἀνέδιδε φῶς τὴν νύκτα ὥστε ἐκ τοῦ φωτὸς τούτου κατηυγάζετο ὀλόκληρον τὸ ἱερὸν βῆμα. Ὁ πολύτιμος οὗτος λίθος ὠνομάζετο καὶ σεληνίτης, διότι παρετηρήθη συμπάθειά τις αὐτοῦ πρὸς τὰς ἀξομειώσεις τῆς Σελήνης, δι' ἃ καὶ οἱ Ἀσσύριοι ἐκόσμουσαν κυρίως διὰ τοῦ λίθου τούτου τὴν Ἥραν, ὡς ἔχουσαν χαρακτηριστῆράς τινας προσομοίους τοῖς τῆς Σελήνης.

Ὁ Martianus Capella, ἐν ὕμνῳ, ὃν ἔγραψε διὰ τὸν Ἥλιον, τίθησιν εἰς τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ στέμμα ἐκ δώδεκα πολυτίμων λίθων. Διὰ στέμματος ἐκ δώδεκα πολυτίμων λίθων διακοσμεῖ ὁ αὐτὸς ποιητὴς καὶ τὴν κεφαλὴν τῆς Ἥρας ἐν ἑτέρῳ ὕμνῳ εἰς τὴν θεὰν ταύτην. Τὰ χρώματα δὲ τῶν δώδεκα πολυτίμων τούτων λίθων εἰσὶν ἀνάλογα πρὸς τὴν ὄψιν, ἣν ἡ γῆ προσλαμβάνει κατὰ τοὺς δώδεκα μῆνας τοῦ ἔτους.

Ὁ περὶ τὰ τέλη τῆς δ' ἀπὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδος ἀκμάσας Μακρόβιος εἰς τὰ Κρονικά του χαρακτηρίζει τὴν Ἥραν ὡς θεὰν τοῦ ἀέρος καὶ συγγέει αὐτὴν μετὰ τῆς Σελήνης. Ἡ ὑπόστασις τοῦ ἀέρος συμπαρασύρει εἰς τὰ ρεύματα αὐτοῦ τὰ ὑγρά, ἅτινα παραλαμβάνει ἐκ τῆς Σελήνης. Ἡ Σελήνη δέ, κατὰ τοὺς ἀρχαίους φιλοσόφους, ἐτροφοδοτεῖτο ἐκ τῶν γλυκεῶν ὑδάτων τῶν πηγῶν, ἐνῶ ὁ Ἥλιος ἐτρέφετο ἐκ τῶν ἀτμῶν τῆς θαλάσσης. Οὕτω καὶ ἡ Ἥρα, κατ' ἀπομίμησιν τῆς Σελήνης, πρὸς ἣν προσωμοιάζεν αὐτὴν, κατήρχετο κατ' ἔτος εἰς τὴν πηγὴν τῆς Κανάθου ἐν τῇ Ἀργολίδι ἵνα ἀνακαινίσῃ τὴν παρθενικὴν καλλονὴν αὐτῆς.

Ἡ Ἥρα δὲ ἴδρυσεν τὴν κατοικίαν αὐτῆς εἰς τὰ χαμηλότερα τοῦ ἀέρος στρώματα, τὰ μᾶλλον πρὸς τὴν γῆν γειτνιάζοντα. Τὰ

μεσαία στρώματα ἦσαν ἡ κατοικία τοῦ Διὸς καὶ τὰ ἀνώτερα ἡ κατοικία τῆς Ἀθηνᾶς.

Πρὸς τιμὴν τῆς Ἑρας ἐγίνοντο πανταχοῦ ὅπου ἐτελεῖτο ἡ λατρεία αὐτῆς ἑορταί, αἵτινες ἐκαλοῦντο Ἡραῖα, παρὰ δὲ Ῥωμαίους Junonies. Ναοὶ δὲ τῆς Ἑρας μεγαλοπρεπεῖς ὑπῆρχον ἐν Ἄργει, ἐν Πλαταιαῖς καὶ ἐν ἄλλαις Ἑλληνικαῖς πόλεσιν. Ὁ περιφημότερος ὅμως καὶ ὁ περικαλλέστερος ναὸς τῆς Ἑρας ἦτο ὁ ἐν Σάμῳ, ὅστις ἐθεωρεῖτο, ὡς εἰρηται, καὶ ὁ μεγαλύτερος τῶν ναῶν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος καὶ τῆς Ἑλλάσσονος Ἀσίας. Πάντες δ' οἱ εἰς τὴν λατρείαν τῆς Ἑρας καθιερωμένοι ναοὶ ὠνομάζοντο Ἡραῖα.

Τὸ ἐν Σάμῳ Ἡραῖον ἦτο ἀριστούργημα τῆς ἀρχιτεκτονικῆς τέχνης, ἀπῆστραπτεν ἐκ τῶν ἐκλάμπρων αὐτοῦ διακόσμων καὶ ἐνεῖχε πλοῦτον ἀμύθητον καὶ θησαυροὺς ἀνεκτιμήτους καὶ ἀγάλματα ἐκλάμπρα καὶ περίθλιπτα τῆς περιφήμου γλυπτικῆς σχολῆς Ροῖκου τοῦ Σαμίου, περὶ τῆς ἀνωτέρω ἀνέφερον.

Ἄλλ' ἵνα κάλλιον κατανοηθῶσι τὰ περὶ τοῦ σχήματος καὶ τῶν διαστάσεων τοῦ περιλαλήτου ἐν Σάμῳ ναοῦ τῆς Ἑρας, ἀνάγκη νὰ εἶπω ἐνταῦθα ὀλίγα τινὰ περὶ τῶν ἐν γένει ναῶν τῶν ἀρχαίων.

Τὸ θέμα τοῦτο ἐξετάζω κατὰ πλάτος ἐν τῷ περὶ Χριστιανικῆς ἀρχαιολογίας συγγράμματί μου, ἐξ οὗ μεταφέρω ἐνταῦθα συντόμους τινὰς πληροφορίας ἵνα παράσχω ὑμῖν ἰδέαν τινὰ περὶ τῶν ἀρχαίων ναῶν.

Καὶ λοιπὸν, οἱ ναοὶ τῶν ἀρχαίων εἶχον σχῆμα ἐπίμηκες καὶ τετράπλευρον ἢ κυκλωτερές. Καὶ οἱ μὲν ἐκ τῶν τετραπλεύρων μὴ διακοσμούμενοι ὑπὸ κίονων, ἐκαλοῦντο ἄστυλοι, ναοὶ δ' ἐν παραστάσι ὠνομάζοντο οἱ ἔχοντες μόνον δύο κίονας εἰς τὴν πρόσοψιν. Οἱ δὲ ὑπὸ πλειόνων κίονων διακοσμούμενοι, ἐκαλοῦντο :

α'.) πρόστυλοι, ἐὰν εἶχον τέσσαρας κίονας εἰς τὴν πρόσοψιν.

β'.) ἀμφιπρόστυλοι, ἐὰν εἶχον τέσσαρας κίονας εἰς τὴν πρόσοψιν καὶ ἰσαριθμούς εἰς τὸν ὀπισθόδομον·

γ'.) περίπτεροι ἢ ἀμφικίονες, ἐὰν περίξ αὐτῶν ὑπῆρχον κίονες, σχηματίζουσαι στοάν, ἢ τὸ λεγόμενον περιστύλιον·

δ'.) δίπτεροι, ἐὰν περίξ αὐτῶν ὑπῆρχον δύο κιονοστοιχίαι παράλληλοι· καὶ

ε'.) ψευδοδίπτεροι, ἐὰν περίξ αὐτῶν ὑπῆρχε περιστύλιον, ἀποτελούμενον ἐξ ἑνὸς μὲν ἀπὸ δύο κιονοστοιχίας, ἐξ ἑτέρου δὲ ἀπὸ μίαν κιονοστοιχίαν.

ὑπὸ τὴν ἔποψιν δὲ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν εἰς τὴν πρόσοψιν καὶ τὸν ὀπισθόδομον κίωνων, οἱ ναοὶ τῶν ἀρχαίων ἐκαλοῦντο, τετράστυλοι, ἐξάστυλοι, ὀκτάστυλοι καὶ δεκάστυλοι. Οὐδέποτε δ' ὑπῆρχον πλείονες τῶν δέκα κίωνων εἰς τὴν πρόσόψεως καὶ τοῦ ὀπισθόδομου τὰς στοάς.

Ἐκαλοῦντο δὲ πρὸς τούτοις οἱ ναοί·

α') πυκνόστυλοι, ἐὰν τὸ διάστημα τοῦ μεταστυλίου ἦτο τριῶν ἐμβατῶν, ἐμβάτης δ' ἦτο ἡ ἡμιδιάμετρος τῆς βάσεως τῶν κίωνων·

β'.) σύστυλοι, ἐὰν τὸ μεταστύλιον ἦτο τεσσάρων ἐμβατῶν·

γ'.) εὐστυλοι, ἐὰν τὸ μεταστύλιον ἦτο τεσσάρων καὶ ἡμίσεως ἐμβατῶν·

δ'.) διάστυλοι, ἐὰν τὸ μεταστύλιον ἦτο ἐξ ἐμβατῶν· καὶ

ε'.) ἀραιόστυλοι, ἐὰν τὸ μεταστύλιον ἦτο μεῖζον τῶν ἐξ ἐμβατῶν.

Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τῶν τετραπλευρῶν μετ' ἐπιμήκους σχήματος ναῶν. Οἱ δὲ κυκλοτερεῖς ἐκαλύπτοντο θόλῳ καὶ ὠνομάζοντο·

α'.) μονόπτεροι, ἐὰν μίαν μόνον εἶχον περιφερῆ κιονοστοιχίαν, στηριζομένην ἐπὶ ὑψώματος ἄνευ σηκοῦ· καὶ

β'.) περίπτεροι, ἐὰν εἶχον σηκὸν περιφερῆ, περιεστοιχισμένον ὑφ' ἑνὸς ἀπλοῦ περιστυλίου.

Οἱ μεγάλοι δὲ τετράπλευροι ναοὶ συνίσταντο ἐκ τριῶν μερῶν,

ἤτοι τοῦ προνάου ἢ προδόμου, τοῦ κυρίως ναοῦ ἢ σηκοῦ καὶ τοῦ ὀπισθοδόμου (1).

* *

*

Τὸ Ἑραῖον τῆς Σάμου ὑψοῦτο ἀκριβῶς εἰς τὴν θέσιν, ἣτις σήμερον ὀνομάζεται Κολώνα, ἐκ τῆς περισθείσης μιᾶς καὶ μόνης στήλης ἢ κολώνας τοῦ Ἑραίου οὕτω κληθεῖσα. Ὁ περιβάλλητος ὅμως ναὸς δὲν ἦτο ὁ ἀρχῆθεν ἀνεγερθεὶς. Ἡ ἀρχὴ τοῦ Ἑραίου ἀνάγεται εἰς μυθολογικούς χρόνους. Μυθολογεῖται ὅτι ὁ ναὸς οὗτος ἰδρῦθη τὸ πρῶτον ὑπὸ τῶν Νυμφῶν καὶ ὑπὸ τῶν Καρῶν ἢ Λελέγων, γενομένων ποτὲ κυρίων τῆς Σάμου. Παρὰ τοῦ Παυσανίου δὲ καὶ ἄλλων τινῶν ἀρχαίων συγγραφέων μαθητόμεν ὅτι τὸ Ἑραῖον ἰδρῦθη περὶ τὸ 1350 ἢ 1330 π. Χ. ὑπὸ τῶν Ἀργοναυτῶν. Ἄλλοι δὲ πάλιν φρονοῦσιν ὅτι ὁ ναὸς οὗτος τῆς Ἑρας ἀνηγέρθη περὶ τὸ 1291 π. Χ. Τὸ βέβαιον ὅμως εἶναι ὅτι τὸ Ἑραῖον ἀνιδρῦθη βραδύτερον εἰς τὴν αὐτὴν θέσιν ὑπὸ Ροΐκου, τοῦ Σαμίου ἀρχιτέκτονος, βοηθουμένου ὑπὸ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Θεοδώρου, δαπάνη τοῦ δήμου, ἀλλ' εἶτα ἐπυρπολήθη καὶ ἀνεκαινίσθη μεγαλοπρεπέστερον καὶ εὐρύτερον. Μολονότι δὲ λέγεται ὅτι τὸ ὑπὸ Ροΐκου ἰδρυθὲν ἦτο Δωρικοῦ ρυθμοῦ, αἱ ἀνασκαφαὶ ἀποδεικνύουσιν ὅτι ἦτο Ἰωνικοῦ ρυθμοῦ.

Κατὰ ποίαν ὁμοίαν ἐποχὴν ἀκριβῶς ἀνιδρῦθη ὑπὸ τοῦ Ροΐκου, πότε ἐπυρπολήθη καὶ πότε ἀνεκαινίσθη; Ἰδοῦ ζητήματα, ἅτινα δὲν εἶναι δυνατόν νὰ λυθῶσι μετ' ἀκριβείας. Κατὰ τοὺς πιθανωτέρους ὑπολογισμούς, ὁ Ροΐκος ἀνίδρυσεν αὐτὸ κατὰ τὸ πρῶτον ἡμῖσι τοῦ 6 αἰῶνος π. Χ. ἀνεκαινίσθη δὲ περὶ τὰ τέλη τοῦ αὐτοῦ αἰῶνος. Πῶς δὲ καὶ ὑπὸ τίνων ἐπυρπολήθη τὸ ὑπὸ τοῦ Ροΐκου ἀνεγερθὲν, ἀδηλον καὶ τοῦτο καὶ ἀθέβαιον. Διὰ τὴν ἀνακαινίσιν ὅμως καὶ τὴν ἐπὶ τὸ μεγαλοπρεπέστερον εἶτα ἀνοικοδόμησιν τοῦ Ἑραίου ἀπῆρτοντο δαπάναι κολοσσιαῖαι καὶ ταύτας μόνον ὁ Πολυκράτης ἐδύνατο τότε νὰ χορηγήσῃ. Πάντως δὲ βέβαιον

(1) Ὅρα τοὺς εἰς τὸ τέλος τοῦ παρόντος τεύχους δύο πίνακας.

τυγχάνει ὅτι τὸ ἐπὶ Πολυκράτους ἀνεγερθὲν μεγαλοπρεπὲς Ἡραϊῶν ἀνηγέρθη ἐπὶ τοῦ ὑπὸ Ροίκου ἀνιδρυθέντος, τοῦτο δ' ἀποδεικνύουσι τὰ θεμέλια τούτου, ὡς μ' ἐβεβαίωσεν ὁ κ. Θ. Βήγγανδ. Κατὰ τὰς διαβεβαιώσεις αὐτοῦ, αἱ βάσεις τοῦ ἐπὶ Ροίκου ὠκοδομηθέντος Ἡραίου, εἰσὶ σήμερον ὄραται καὶ ἐπ' αὐτῶν ἀνηγέρθη τὸ ἐπὶ Πολυκράτους περιλάλητον Ἡραϊῶν.

Ὁ ναὸς ἦτο περίπτερος καὶ δίπτερος, ἀπετελεῖτο δ' ἐκ τοῦ προναοῦ, τοῦ σηκοῦ ἢ κυρίως ναοῦ ἢ ἀδύτου καὶ τοῦ ὀπισθοδόμου.

* * *

Τὸ Ἡραϊῶν ἐνέκλειε θησαυροὺς τιμαλφειστάτους, τσαῦτα δὲ ἦσαν τὰ ἐν αὐτῷ ἐναποθεμιμένα παντοῖα καὶ ἔκλαμπρα ἀριστουργήματα γλυπτικῆς, ζωγραφικῆς, μεταλλουργικῆς κλπ. ὤστε καὶ «Πανακοθήκη» ἐλέγετο. Τὸ περιστύλιον δ' αὐτοῦ ἦτο κεκοσμημένον ὑπὸ ἀγαλμάτων ἀρίστης τέχνης. Τὸ περικαλλέστερον μεταξὺ τῶν ἀγαλμάτων τούτων ἦτο πελώριον ἄγαλμα τῆς θεᾶς, ἐπὶ θρόνου καθημένης καὶ ἐχούσης ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτῆς δύο ταῦ. Ἡ θεὰ ἔφερε γαμήλιον χιτῶνα, φθάνοντα μέχρι τῶν ποδῶν καὶ ὑποδηλοῦντα τοὺς γάμους αὐτῆς μετὰ τοῦ Διός, ἐν Σάμῳ, ὡς εἴρηται, τελεσθέντας. Ἐτερον ἄγαλμα τῆς αὐτῆς θεᾶς ἐξ ὀρειγάλκου πάμμεγιστον ἐκόσμει ἐπίσης τὸ Ἡραϊῶν.

Ἰπῆρχον πρὸς τούτοις ἐν τῷ ναῷ:

α'.) ἄγαλμα Ὀχυμασίας κάλλιονῆς τοῦ περιφήμου διὰ τὸ σωματικὸν κάλλος αὐτοῦ κιθαριστοῦ Βαθύλλου, ὅπερ ἐτεχνουργήθη, διαταγῇ τοῦ Πολυκράτους, καὶ ἐστήθη κατέναντι τοῦ βωμοῦ τοῦ Ἡραίου, παρίστανε δὲ τὸν Βαθύλλον κρατοῦντα κιθάραν, τὰς χορδὰς τῆς ὁποίας ἠτοιμάζετο νὰ κρούσῃ.

β'.) ἀνδριάς τοῦ Πυθαγόρου, ὃν οἱ Σάμιοι, μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ, ἀνήγειραν ἐν τῷ Ἡραίῳ ἐκ σεβασμοῦ πρὸς τὸν μέγαν φιλόσοφον τῆς Σάμου.

γ'.) ἀγάλματα τῶν Ἀθηναίων στρατηγῶν Ἀλκιβιάδου, Κόλωνος καὶ Τιμοθέου, ἅτινα ἔστησαν εἰς τὸ Ἡραῖον οἱ Ἴωνες·

δ'.) ὁ παμμέγιστος κρατὴρ ἐκ χαλκοῦ, ὃν ἀνέθηκε τῇ θεᾷ ὁ Κολαῖος, περίφημος Σάμιος θαλασσοπόρος, ὅστις ἐταξείδευσε καὶ πέραν τῶν Ἡρακλείων στηλῶν·

ε'.) οἱ ἐκ χρυσοῦ, ἀργύρου καὶ χαλκοῦ ἄμνοι, οὓς ἀνέθηκεν εἰς τὸ Ἡραῖον ὁ Μανδραβούλος, Σάμιος, ἐπὶ τῇ διὰ τοῦ ἄμνου του ἀνακαλύψει μεταλλείου τινὸς ἐν τῇ Νήσῳ·

ς'.) οἱ ἐκ μαρμάρου δύο λαγῶοι, οὓς ἀνέθηκε Βαστακάρης ὁ Σάμιος· καὶ

ζ'.) ἀγάλματα ἐξαισία τοῦ Διός, τῆς Ἀθηνᾶς καὶ τοῦ Ἡρακλέους.

Ἄπειράριθμοι, πρὸς τούτοις, ἀνδριάντες ἀθλητῶν, νικησάντων εἰς τοὺς Ὀλυμπιακοὺς ἢ εἰς τοὺς Σαμιακοὺς ἀγῶνας, περιεχόμενον τὸ περιλάλητον Ἡραῖον. Ὁ δὲ Ἡρόδοτος ἀναφέρει ὅτι καὶ ὁ Ἄμασις ἀνέθηκε τῇ ἐν Σάμῳ Ἡρᾷ «εἰκόνας ἑαυτοῦ διφασίας ξυλίνας», αἵτινες ἦσαν ἐν τῷ μεγάλῳ ναῷ μέχρι τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ τοῦ Ἡροδότου «ὀπισθε τῶν θυρέων», ὡς λέγει. Προστίθῃσι δ' ὁ Ἡρόδοτος ὅτι ὁ Ἄμασις «ἐς μὲν νῦν Σάμον ἀνέθηκε κατὰ ξεινίην τὴν ἑωυτοῦ τε καὶ Πολυκράτους τοῦ Αἰάκειος».

Τὰ δὲ χρυσοῦ καὶ ἀργυροῦ σκεύη τοῦ Ἡραίου ἦσαν ἀπειράριθμα ὡς ἐπίσης ἄπειρα ἦσαν τὰ μετάλλινα καὶ ἐλεφάντινα σκεύη καὶ πολυπληθῆ τὰ κοσμήματα τῆς θεᾶς. Ὁ Πολυκράτης εἶχεν ἀναθέσει εἰς τὸ Ἡραῖον σκεύη χρυσοῦ πολυτιμώτατα καὶ πλείστους διακόσμους μεγάλης ἀξίας. Ἡ δὲ στέγη τοῦ ναοῦ ἦτο κατεσκευασμένη ἐξ ὀπτῶν ἐρυθρῶν πλίνθων, ἐφ' ὧν ἦσαν ἐζωγραφισμένοι διάφοροι παραστάσεις. Τοιοῦτος δ' ἦτο, ἐν ἐνὶ λόγῳ, ὁ πλοῦτος τοῦ ναοῦ, ὥστε οἱ ὀφθαλμοὶ τοῦ ἐπισκέπτου ἐθαμβοῦντο ἐπὶ τῇ θεᾷ αὐτοῦ.

Ἐν τῷ ἀξιολόγῳ συγγράμματι τοῦ J. J. Barthelemy περὶ τῶν ταξειδίων τοῦ νέου Ἀναχάρσιδος ἀναγινώσκομεν περὶ τοῦ Ἡραίου τὰ ἐξῆς:

«Πρὸς τὰ δεξιὰ τῆς πόλεως, ἐν τῷ προαστείῳ, κεῖται τὸ τέμενος τῆς Ἡρας, ὠκοδομηθὲν, ὡς λέγουσι, κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Τρωϊκοῦ πολέμου, ἀνακαινισθὲν δὲ μεταγενεστέρως ὑπὸ τοῦ ἀρχιτέκτονος Ροΐκου. Τὸ τέμενος εἶναι ρυθμοῦ Δωρικοῦ. Δὲν εἶδον ναὸν μεγαλύτερον, οὐδεὶς δ' ἄλλος ναὸς κομψότερος αὐτοῦ εἶναι γνωστός. Κεῖται οὐ μακρὰν τῆς θαλάσσης, παρὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Ἰμβράσου, εἰς τὸν τόπον ἀκριβῶς, ὃν ἡ θεὰ ἐτίμησε διὰ τῶν πρώτων βλεμμάτων αὐτῆς. Πιστεύουσιν ὅτι ἡ θεὰ εἶδε τὸ φῶς τοῦ κόσμου ὑπὸ τὴν σκιάν ἐνὸς δενδρίου, ἐξ ἐκείνων, ἅτινα καλοῦνται agnus castus καὶ τὰ ὅποια εἶναι πολυάριθμα κατὰ μῆκος τοῦ ποταμοῦ. Τὸ τέμενος τοῦτο, περιλάλητον καὶ πολυσέβαστον, ἀπήλασε τοῦ δικαιοῦματος τοῦ ἀσύλου. Τὸ ἀγαλμα τῆς Ἡρας εἶναι ἔργον τοῦ ἀρχαίου καλλιτέχνου Σμιλίδος».

Ἡ ἀφήγησις τοῦ Ἀναχάρσιδος ἐξακολουθεῖ περὶ τῶν ἐν Σάμῳ τελεσθέντων γάμων τῆς Ἡρας μετὰ τοῦ Διός, περὶ τῶν ἐν Ἡραίῳ ἀγαλμάτων τῶν Ἀθηναίων στρατηγῶν Κόνωνος καὶ Τιμοθέου καὶ περὶ τῶν ἑορτῶν, ἅς οἱ Σάμιοι ἐτέλουν πρὸς τιμὴν τῆς Ἡρας.

Ἡ δὲ ὁδός, ἣτις ἤγεν ἀπὸ τῆς ἀρχαίας πόλεως Σάμου εἰς τὸ Ἡραῖον ἐκαλεῖτο Ἱερὰ ὁδός, ἦτο δὲ κατάφυτος καὶ ἐκοσμεῖτο ἐκατέρωθεν ὑπὸ ἀγαλμάτων καὶ περικαλλεστάτων οἰκοδομημάτων, μεταξὺ τῶν ὁποίων διεκρίνοντο ὁ ἐν Ἐλλει ναὸς τῆς Ἀφροδίτης, ὁ τάφος τῆς Ραδίνης καὶ τοῦ Λεοντύχου καὶ ἄλλα.

* *

Πανταχοῦ ὅπου ἡ λατρεία τῆς Ἡρας ἦν εἰσηγμένη, ἐτελοῦντο, ὡς εἶπον ἤδη, λαμπραὶ ἑορταί, πρὸς τιμὴν αὐτῆς, αἵτινες ὠνομάζοντο «Ἡραῖα». Ἐν Ἀργεὶ ὑπῆρχον τρεῖς ναοὶ τῆς Ἡρας, εἷς ἐντὸς τῆς πόλεως, ἕτερος ἐπὶ τῆς εἰς τὴν ἀκρόπολιν ἀγοῦσης

καὶ ὁ τρίτος μεταξὺ Ἄργους καὶ Μυκηνῶν. Τὰ Ἑραῖα ἤγοντο ἐν Ἄργει ἀνὰ πᾶν πέμπτον ἔτος, ἐκ τῶν γενομένων δὲ κατὰ τὴν ἑορτὴν ταύτην τελετῶν ἦτο καὶ μεγαλοπρεπῆς πομπὴ πρὸς τὸν μεταξὺ Ἄργους καὶ Μυκηνῶν ναόν. Πολυάριθμοι νέοι, ἐν Ἄργει συνεργόμενοι, ἐξεκίνουν ἐκεῖθεν ἔνοπλοι πρὸς τὸν ναόν τῆς Ἑρας. Προηγεῖτο ἑκατοντάς βοῶν, ἐξ οὗ καὶ «Ἐκατόμβαια» ἐκαλεῖτο ἡ τελετή. Τὴν πομπὴν συνώδευεν ἡ πρώτη τῶν ἱερειῶν ἐφ' ἄρματος, ὑπὸ δύο λευκῶν βοῶν συρομένου. Οἱ ἑκατὸν βόες ἐθυσιάζοντο ἐκεῖ καὶ τὰ κρέα αὐτῶν διενέμοντο εἰς τοὺς κατοίκους. Διάφοροι δὲ ἀγῶνες ἐτελοῦντο εἰς τὸ στάδιον, ὅπερ ἦτο πλησίον τῆς εἰς τὴν ἀκρόπολιν φερούσης ὁδοῦ.

Τὰ Ἑραῖα ἐτελοῦντο μετὰ τῆς αὐτῆς πομπῆς καὶ ἐν Λιγύγῃ. Ἄλλὰ τὰ ἐν Σάμῳ τελούμενα Ἑραῖα ἦσαν ἢ λαμπροτέρα τῶν πρὸς τιμὴν τῆς Ἑρας ἑορτῶν ὅσαι εἰς τὰ διάφορα μέρη ἐγίνοντο.

Δύο, κυρίως, ἑορταί ἐτελοῦντο ἐν Σάμῳ πρὸς τιμὴν τῆς Ἑρας, τὰ Ἑραῖα καὶ τὰ Τόνεα. Καὶ διὰ μὲν τῶν Ἑραίων ἐπανηγυρίζετο ἡ γέννησις τῆς θεᾶς. Τὰ δὲ Τόνεα ἀφορμὴν ἔσχον τὸ κατωτέρω ἱστορούμενον θαῦμα τῆς Ἑρας. Ἐξ Ἄργους εἶχεν ἔλθει εἰς Σάμον ἡ Ἀδμήτη Εὐρυσθέως, ἥτις κατετάχθη ὡς ἰέρεια εἰς τὸν ναόν τῆς Ἑρας. Ἡ ἰέρεια αὕτη, κατ' εἰσῆγησιν τῶν Ἀργείων, ἔπεισε Τυρρηνοὺς τινὰς ἵνα ἀρπάσωσι κρύφα τὸ ξόανον τῆς θεᾶς ἐκ τοῦ Ἑραίου καὶ μεταφέρωσιν αὐτὸ εἰς Ἄργος. Οὗτοι ἐλθόντες νύκτωρ, εἰσέδυσαν εἰς τὸν ναόν καὶ ἀρπάσαντες τὸ ξόανον, ἐπεβίβασαν αὐτὸ εἰς τὸ πλοῖον αὐτῶν, ὅπερ εἶχε προσορμισθεῖ εἰς τὸν Ἑραῖον ὄρμον. Τὴν ἀγκυραν δ' ἄραντες, προσεπάθουν ν' ἀπομακρυνθῶσι τῆς παραλίας, ἀλλὰ δύναμις ἀνεξήγητος ἐκράτει τὸ πλοῖον ἀκίνητον εἰς τὴν παραλίαν. Ἐκ τούτου φοβηθέντες οἱ Τυρρηνοί, κατέλιπον τὸ ξόανον εἰς τὴν παραλίαν καὶ οὕτω ἐδυνήθησαν ν' ἀποπλεύσωσι. Τὴν πρωίαν τῆς ἐπομένης, ἡ Ἀδμήτη ἐξήγγειλε τὴν ἐκ τοῦ ναοῦ ἀρπαγὴν τοῦ ξοάνου. Τότε ὅλοι οἱ

πολιται ἐξῆλλθον εἰς ἀναζήτησιν τοῦ ξοάνου, ὅπερ ἀνεῦρον ἐν τῇ παραλίᾳ. Ἡ Ἀδμήτη δὲ μετέφερεν αὐτὸ εἰς τὸν ναόν. Εἰς ἀνάμνησιν τοῦ θαύματος τούτου καθιερώθη ἑορτή, ἣτις ὠνομάσθη Τόνεα. Κατὰ τὴν ἑορτὴν ταύτην τὸ ξόανον τῆς Ἥρας μετεφέρετο εἰς τὸν Ἡραίτην ὄρμον, ἡγουμένων ἱερέων δαφνοστεφῶν καὶ ἐπομένων πολιτῶν ἐστεμμένων κλάδοις λύγου, καὶ ἀφίετο ἐκεῖ μίαν νύκτα. Τὴν δ' ἐπομένην μετεφέρετο πάλιν μετὰ τῆς αὐτῆς παρατάξεως εἰς τὸν ναόν καὶ ἐτελοῦντο θυσίαι εἰς τὴν θεὰν ὑπὲρ τῆς νήσου.

Ἀλλὰ τὰ Ἡραῖα ἦσαν, ὡς ἔφθημεν εἰπόντες, τῆ λαμπροτάτη πασῶν τῶν πρὸς τιμὴν τῆς Ἥρας ἑορτῶν. Ἐν τῷ ὑπὸ τὸν τίτλον «τὰ ταξειδία τοῦ Πυθαγόρου» περισπουδάζοντι συγγράμματι ἀπαντῶμεν περιγραφὴν τῆς μεγάλης ταύτης ἑορτῆς, συμπληθεῖσαν, φαίνεται, ἐπὶ τῇ βίβλῳ τῶν ἐν τοῖς ἀρχαίοις πεζογράφοις καὶ ποιηταῖς κατεσπαρμένων σχετικῶν εἰδήσεων.

Τὴν ἡμέραν τῆς ἑορτῆς ἅπασαι αἱ οἰκίαι τῆς πόλεως καὶ τῶν πέριξ ἦσαν ἐστολισμέναι ὡσεὶ γάμοι ἐν ἐκάστη αὐτῶν ἐτελοῦντο. Μετέβαινον δὲ πάντες εἰς τὸν Ἡραῖον ἐν πομπῇ καὶ παρατάξει. Ἐπροπορεύοντο τῆς συνοδείας οἱ νεόνυμφοι, ἐστεμμένους ἔχοντες τὰς κεφαλὰς ὑπὸ ρόδων λευκῶν καὶ ἐρυθρῶν. Ἐπὶ κεφαλῆς τῶν νεονύμφων ἐβάδιζε νεανίας καλλιμόρφος, φέρων ὄψα ἐν τῇ χειρὶ εἰς παράστασιν τοῦ ὑμεναίου. Οἱ νεόνυμφοι ἔψαλλον τεμάχια τοῦ παρ' Ὀμήρῳ ὕμνου εἰς τὴν Ἥραν. Εἶπετο χορὸς καλλιπαρείων παρθένων, αἵτινες ἐβάσταζον ταῶν, τὸ ἱερὸν πτηγὸν τῆς Ἥρας, ἱστάμενον ἐπὶ ἀργυρᾷ ἡμισελήνου. Ἐτερος χορὸς παρθένων, παραλλήλως πρὸς τὸν πρῶτον βαδίζων, ἔφερε τὸ χρυσοῦν σκῆπτρον τῆς βασιλείσσης τοῦ Ὀλύμπου. Μετὰ τοὺς δύο τούτους χορούς, ἤρχοντο οἱ ἱερεῖς, φέροντες εἶδος θρόνου ἐκ ξύλου ὀρυός, θαυμασίως γεγλυμμένον. Ἐπὶ τοῦ θρόνου τούτου ἦτο τὸ ἄγαλμα τῆς Ἥρας, ἣς οἱ βραχίονες ἦσαν κατάφορτοι μὲ ψέλλια ἀργυρᾷ καὶ χρυσᾷ, μαργαρίταις κεκοσμημένα. Τὰ στήθη τῆς θεᾶς ἀπῆστρα-

πτον ἐκ καλλονῆς ἀπαραμίλλου. Ζωστήρ πολύτιμος περιεζώννυεν αὐτήν, συγγρατῶν τὸν χιτῶνα αὐτῆς, ὅστις κατήρχετο μέχρι τῶν δακτύλων τῶν ποδῶν τῆς. Ἀπὸ τῆς κορυφῆς τῆς κεφαλῆς αὐτῆς κατέπιπεν ἐπὶ τῶν ὤμων τῆς λεπτότατος πέπλος, κυματίζων εἰς τὰ ρεύματα τοῦ ἀνέμου. Τὸ ἐν ἄκρον τοῦ πέπλου ἐφάνετο ἐπὶ τῆς κεφαλῆς, τὰ δύο εἰς τὰς χεῖρας καὶ τὸ τέταρτον εἰς τοὺς πόδας.

Τὴν κεφαλὴν εἶχεν ἐστεμμένην μὲ τὰ λεγόμενα ἀθάνατα ἄνθη. Κατόπιν ἤρχετο χορὸς παρθένων κανηφόρων, αἵτινες ἔφερον ἐπὶ τῶν κεφαλῶν αὐτῶν κανᾶ, πλήρη ἱερῶν σκευῶν, μετ' ἤθους λίαν σοβαροῦ βαδίζουσαι. Τόσφ δὲ βραδύ ἦτο τὸ βῆμα αὐτῶν ὥστε ἐκ τούτου παρήχθη ἡ παροιμία «βαδίζειν ὡς τὴν Ἥραν». Χορὸς ἕτερος νέων γυναικῶν ἔφερον εἰκόνας διαφόρους, παριστανούσας τὴν θεὰν ὑπὸ ποικίλας ἀμφιέσεις, διότι μυθολογεῖται, πρὸς τοῖς ἄλλοις, ὅτι ἡ Ἥρα ἔφευρε ποικίλους νεωτερισμούς, αὐτὴ ὑποδείξασα τοὺς διαφόρους τρόπους τοῦ ἀμφιέεσθαι τὰς γυναῖκας μετὰ χάριτος περισσῆς. Μία τῶν εἰκόνων παρίστανε τὴν Ἥραν φέρουσαν μακρὰν σειρὰν ψελλίων, ἐν εἶδει ἀλύσσου. Εἰς τὸ ἄκρον δὲ τῶν ψελλίων ἐκείνων, ἅτινα ἔφθανον μέχρι τῶν ποδῶν τῆς, ἐκρέματο ἡμισέληνος, ἥτις ἦτο τὸ σύμβολον τῆς Ἥρας, ὡς θεᾶς τῶν μηνῶν τοῦ ἔτους.

Ὅπισθεν τοῦ ἀγάλματος ἔφέροντο κλάδοι λύγου, οἵτινες ἦσαν προωρισμένοι εἰς διάκοσμον τῶν βωμῶν. Ὅταν ἡ πομπὴ διήγνε τὸ ἡμισυ τῆς ἱερᾶς ὁδοῦ, οἱ ἱερεῖς ἔθυσον ἀμνόν. Ἠκολούθουν εἶτα ἀστοὶ πάσης τάξεως καὶ ἔφηβοι ἔνοπλοι, ἰδίᾳ δὲ πλῆθος γυναικῶν, αἵτινες ἔσπευδον νὰ παραστῶσιν εἰς τὴν τελετὴν, διότι, ὡς προεῖπον, ἡ Ἥρα ἐτιμᾶτο ὡς πρόεδρος τῶν γάμων, ὡς ἔφορος καὶ ἐπίκουρος τῶν τοκετῶν καὶ ὡς προστάτις ἐν γένει τῶν γυναικῶν κατὰ πάσας αὐτῶν τὰς ἀνάγκας, δι' ὅπερ δύναται τις εἰπεῖν ὅτι ἡ ἑορτὴ ἦτο κυρίως ἑορτὴ τοῦ γυναικείου φύλου. Ὅταν, ἐπὶ τέλους, ἡ συνοδεία ἔφθανεν εἰς τὸ Ἡραῖον, οἱ ἄνδρες

κατέθετον τὰ ὄπλα εἰς τὸν πρόναον καὶ εἶτα εἰσήρχετο τὸ πλῆθος εἰς τὸν ναόν, ἔνθα ἀνεπέμποντο θεήσεις καὶ εὐχαί εἰς τὴν Ἡραν καὶ προσεφέροντο αὐτῇ θυσίαι.

* *

Ὁ περιλάλητος ναὸς τῆς Ἡρας ἐσυλήθη ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων, οἵτινες πρῶτοι ἔθηκαν βέβηλον ἐπὶ τῶν θησαυρῶν καὶ τῶν κοσμοῦντων αὐτὸν ἀριστουργημάτων χειρα. Τὰ ἔκλαμπρα ἀγάλματα, ἅτινα διεκόσμουσαν τὸ Ἡραῖον, ἠρπάγησαν καὶ μετηνέχθησαν εἰς Ῥώμην ἵνα δι' αὐτῶν ἐξωραϊσθῶσιν οἱ ναοὶ καὶ τὰ μουσεῖα τῆς αἰωνίας πόλεως. Ὁ Μάρκος Ἀντώνιος ἀφῆρσεν ἐκ τοῦ Ἡραίου τὰ ἀγάλματα τῆς Ἀθηνᾶς, τοῦ Ἡρακλέους καὶ τοῦ Διὸς, ἀλλ' ὁ Αὐγούστος ἀπέδωκεν εἰς τὸ Ἡραῖον τὰ δύο πρῶτα, τὸ δὲ τοῦ Διὸς κατέθηκεν εἰς τι μικρὸν τέμενος, ὅπερ ἀνήγειρεν ἐν Ῥώμῃ.

Ἐπὶ τριακόσια καὶ ἐπέκεινα ἔτη τὸ Ἡραῖον ἦτο εἰς τὴν διάθεσιν τῶν συλητῶν καὶ τῶν ἀρπαγῶν μέχρις οὗ τέλειον καὶ αὐτὸς ὁ ναὸς κατεστράφη. Μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ Ἡραίου, τὰ ἐναπομείναντα λείψανα τῶν ἀρχαιοτήτων ἠρπάζοντο, κατεστρέφοντο ἢ ἐπωλοῦντο καὶ ἐφυγαδεύοντο ὑπὸ τοῦ τυχόντος. Ἐκ τῶν ἐρειπίων μάλιστα τοῦ ναοῦ συνελέγησαν ὕλικά, ἅτινα ἐχρησιμοποιήθησαν εἰς τὴν ἀνέγερσιν ἐκκλησιᾶς.

* *

Ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις ἐγένοντο κατὰ διαφόρους ἐποχὰς ἀνασκαφαὶ ἐπιπόλαιαι ἐν τῷ Ἡραίῳ. Πρώτη ἀνασκαφὴ ἐγένετο κατὰ τὸ ἔτος 1830, διοικοῦντος τὴν νῆσον τοῦ Γ. Κονεμένου, ἣν διηύθυνεν ὁ γάλλος P. Guerin. Δευτέρα δ' ἀνασκαφὴ ἐγένετο κατὰ τὸ 1853, ἡγεμονεύοντος τῆς νήσου τοῦ I. Γκίκα. Κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς ταύτας ἀπεκαλύφθη μέρος τοῦ ὀστέου τοῦ Ἡραίου, ἠχθησαν δ' εἰς φῶς καὶ διάφορα ἀνάγλυφα καὶ συντρίμματα ἀγαλμάτων καὶ τινες ἐπιγραφαὶ πολὺ τὸ ἐνδιαφέρον παρουσιάζουσαι. Βραδύτερον ἐπεχείρησεν ἀνασκαφὰς ἡ Ἑλληνικὴ Ἀρ-

χαιολογική Ἑταιρία, ἀλλὰ τὰ ἀποτελέσματα τῶν ἀνασκαφῶν τούτων ὑπῆρξαν ἀσήμαντα.

Πρώτην νῦν φορὰν διενεργοῦνται ἀνασκαφαὶ μεθοδικῶς καὶ ἐπιστημονικῶς ὑπὸ τοῦ κ. Βήγανδ. Αἱ ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ σφόδρῦ τούτου ἀρχαιολόγου ἀνασκαφαὶ ἤρξαντο τὴν 18 Σεπτεμβρίου 1910, ἤτοι τὴν 1 Ὀκτωβρίου 1910 (ν. ἡ.). Τὴν πρώτην ἡμέραν εἰργάσθησαν τεσσαράκοντα ἐργάται, ἀλλ' ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν ἀμέσως ἤρξατο ἀυξάνομενος, φθάσας μέχρις ἑκατὸν ἐβδομήκοντα καὶ ὀκτὼ καθ' ἑκάστην.

Συνωδῶ τῇ σχετικῇ συμβάσει, ἡ Διοίκησις ἀδικαιοῦται νὰ ἐπιβλέπῃ τὰς διενεργουμένας ἀνασκαφὰς δι' ἐφόρου, οὔτινος ὁ μηνιαῖος μισθός, εἰς 300 πρᾶγμα ὠρισμένος, καθιδάλλεται ὑπὸ τοῦ κ. Βήγανδ εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον τῆς Ἡγεμονίας, ἐξ οὗ ὁ ἔφορος μισθοδοτεῖται ὡς δημόσιος ὑπάλληλος. Κατ' ἀρχὰς ἐπρότεινα εἰς τὸν καθηγητὴν κ. Γ. Γιαννικάκη, εἶτα εἰς τὸν ἕτερον καθηγητὴν κ. Πλούταρχον Λυγουστίων καὶ τελευταῖον εἰς τὸν σεβαστὸν καθηγητὴν καὶ πρώην Γυμνασιάρχην κ. Κ. Κατεβαίνην ν' ἀναδεχθῶσι τὸ ἔργον τοῦ ἐφόρου, ἀλλ' ἅπαντες οὗτοι ἠρνήθησαν διὰ λόγους, ὧν τὸ εὐλογον καὶ ἐγὼ ἐνέκρινα. Μέχρι τῆς εὐρέσεως καταλλήλου προσώπου ὅπως διορισθῆ ὡς ἔφορος, τὰς ἀνασκαφὰς ἐπέβλεπον ἐναλλάξ, καθ' ἃς εἶχον δώσει αὐστηρὰς διαταγὰς, ὁ ἀποικητὴς τῆς Χωροφυλακῆς καὶ ὁ Ἀστυνόμος τοῦ τμήματος Χώρας, ἐν τῇ περιφερείᾳ τοῦ ὁποίου εὐρίσκεται τὸ Ἡραῖον. Ὡς ἔφορον διώρισα, ἐπὶ τέλους, γνώμη καὶ τῆς Ἐντίμου Βουλῆς, τὸν Σάμιον κ. Βασιλείου Θεοφανεΐδην. Ὁ νέος οὗτος κέκτηται γνώσεις ἀρχαιολογικὰς καὶ εἶναι κάτοχος, σὺν τῇ ἑλληνικῇ, καὶ ἄλλων γλωσσῶν, διεκρίθη δ' ἐπὶ ζήλῳ καὶ ἀφοσιώσει εἰς τὰ ἀνατεθέντα αὐτῷ σπουδαῖα καθήκοντα ὡς ἐφόρῳ τῶν ἀνασκαφῶν.

Τὴν 13 τοῦ Ὀκτωβρίου, ἐπιβὰς τῆς Ἡγεμονικῆς ἀκταιωροῦ Μαλάτια, μετέβην εἰς Κολώναν. Ὁ κ. Βήγανδ ἀπουσίαζε τὴν

ἡμέραν ἐκείνην. Εἶχε μεταβεῖ εἰς Ἱέροντα καὶ Μίλητον ἵνα ἐπιθεωρήσῃ τὰς ἐκεῖ ὑπὸ τὴν διεύθυνσίν του διενεργουμένας ἀνασκαφάς. Ἐν τῷ Ἡραίῳ εὔρον τὸν ἀντιπρόσωπον καὶ βοηθὸν αὐτοῦ κ. Martin Schede, ἀρχαιολόγον ἐπίσης, ὅστις μὲ ὑπεδέχθη καὶ μὲ συνώδευσεν εἰς τὴν ἐπίσκεψίν μου ἀνὰ τὰ ἀνασκαπτόμενα μέρη. Οἱ ἐργάται, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ πολλὰ ἐργάτιδες, ἐξηκολούθουν τὴν ἐργασίαν αὐτῶν. Ἄπκντες μοὶ ἐξέφρασαν τὴν εὐγνωμοσύνην των ἐπὶ τῷ ὅτι εὔρον πόρον ζωῆς. Περιειργάσθη ἐν λεπτομερείᾳ τὰ ἀποκαλυφθέντα ἐρείπια τοῦ ναοῦ καὶ τὰ ἀνακαλυφθέντα μέχρι τῆς ἡμέρας ἐκείνης ἀγάλματα καὶ ἄλλα εὐρήματα, περὶ ὧν κατωτέρω θέλω ὁμιλήσει πλατύτερον. Εἰς τὰ ἐρείπια τοῦ Θαυμαστοῦ ναοῦ εὐρισκόμενος, κατελήφθη ὑπὸ συγκινήσεως. Ἀνεπόλησα εἰς τὴν μνήμην μου τὸ ἀρχαῖον μεγαλεῖον τοῦ ναοῦ. Ποῦ τὸ ἔκλαμπρον ἐκεῖνο τέμενος; Ποῦ τὰ ἀριστουργήματα τῆς τέχνης, ἅτινα διεκόσμου αὐτό; Ποῦ ὁ πλοῦτος, ἐφ' ᾧ τὸ τέμενος τοῦτο τῆς θεᾶς Ἦρας ἀπεθαυμάζετο; Ποῦ τὰ ποικίλα καὶ θαυμάσια ἐκεῖνα καλλιτεχνήματα, ὧν ἕνεκα καὶ πινακοθήκη τὸ τέμενος ἐκλήθη; Ὁ πανθαμάτωρ χρόνος τὰ πάντα καταστρέφει! Ἐκεῖ ὅπου ὑπερηφάνως ὑψοῦτο τὸ θαυμάσιον ἐκεῖνο ἱερὸν οἰκοδόμημα, ἐκεῖ ἔνθα πλοῦτος ἀμύθητος εἶχε συσσωρευθῆ ἐξ ὄλων τῶν γωνιῶν τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ κόσμου, ἐκεῖ ἔνθα τελεταὶ πάνδημοὶ καὶ παρατάξεις πανηγυρικαὶ καὶ θυσίαι πομπώδεις ἐτελοῦντο, ἐκεῖ ὅπου βασιλεῖς καὶ ἡγεμόνες καὶ ἄστοι πάσης τάξεως παρήλαυνον πρὸ τῆς θεᾶς, ἐπικρατεῖ ἡ ἐρημία καὶ ἡ καταστροφή. Ἡμεῖς δὲ σήμερον ἀποθαυμάζομεν τὰ λείψανα τοῦ ναοῦ ἐφ' ὅσον ταῦτα ἀνακαλύπτονται καὶ ἐνεοὶ ἰστάμεθα πρὸ τοῦ θεάματος μόνον τῶν ἐρειπίων αὐτοῦ!

Λί περὶ ὧν ὁ λόγος ἀνασκαφικί, ἀρξάμεναι, ὡς ἔφθην εἰπών, τὴν 18 Σεπτεμβρίου 1910, ἤτοι τὴν 1 Ὀκτωβρίου 1910 (ν. ἡ.), διήρκεσαν μέχρι τῆς 4 Δεκεμβρίου 1910, ὅτε διεκόπησαν ἕνεκα τοῦ χειμῶνος ἵνα ἐπαναληφθῶσι κατὰ τὴν προσεχῆ ἄνοιξιν.

Περὶ τῶν κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο ἐκτελεσθεισῶν ἐργασιῶν καὶ τῶν γενομένων ἀνεκαλύψεων ὁ κύριος Θεοφανείδης μοὶ ὑπέβαλε λίαν ἐνδιαφερούσας ἐκθέσεις, αἵτινες προσεχῶς δημοσιευθήσονται. Τὰς ἐκθέσεις ταύτας, κατὰ χρονολογικὴν σειρὰν, ὑπ' ὄψιν ἔχων, θέλω ἐκθέσει ἐνταῦθα τὰ γενόμενα.

Ἀπὸ τῆς 18 Σεπτεμβρίου, ἤτοι ἀπὸ τῆς 1 Ὀκτωβρίου 1910 (ν.ῆ.) μέχρι τῆς 6 Νοεμβρίου ἤτοι τῆς 19 Νοεμβρίου 1910 (ν.ῆ.) εἰργάσθησαν ἐν ὄλῳ Δ, ΔΔ8 ἐργάται. Κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο ἀνεκαλύφθησαν πλεῖστα σημεῖα, καθορίζοντα τὴν τε ἕκτασιν, τὰς διαστάσεις καὶ τὴν ἐν γένει διάταξιν τοῦ περιφρήμου ναοῦ, καὶ ἅτινα εἰσὶν:

α'.) ὁ βόρειος περίπτερος τοῦ ναοῦ, μήκους 111 περίπου μέτρων, ὅπερ εἶναι καὶ τὸ ὅλον τοῦ ναοῦ μήκος, σύγκειται δ' ἐκ δύο σειρῶν στηλῶν, ὧν ἡ μὲν ἐξωτερικὴ, τελείως κατεστραμμένη, ἡ δ' ἐσωτερικὴ διατηρεῖται μόνον τόσον, ὥστε ν' ἀριθμῶνται αἱ βάσεις τῶν στηλῶν, ἀπέχουσαι ἀπ' ἀλλήλων, κατὰ προσέγγισιν, 4,50 μέτρ.

β'.) ὁ πρόναος, πρὸς ἀνατολάς, ἀριθμῶν τρεῖς σειρὰς στηλῶν, ὧν αἱ ἀπ' ἀλλήλων ἀποστάσεις εἰσὶν ἄνισαι, καὶ ἔχων πλάτος ΔΔ,20 μέτρ. ὅπερ εἶναι καὶ τὸ ὅλον πλάτος τοῦ ναοῦ.

γ'.) ὁ πρόδρομος, ἀριθμῶν ὀκτώ στήλας, κατ' ἀναλογίαν πρὸς τὰς τοῦ προνάου.

δ'.) ὁ ἐπισθόδομος, ἀριθμῶν, ὡς καὶ ὁ πρόναος, τρεῖς σειρὰς στηλῶν, ἐκάστη τῶν ὁποίων περιλαμβάνει, δυσαναλόγως πρὸς τὰς τοῦ προνάου, ἐννέα στήλας, ἀνίσως ἀπ' ἀλλήλων χωριζόμενας.

ε'.) ὁ βόρειος τοῖχος τοῦ κυρίως ναοῦ καὶ ὁ δυσμικὸς καὶ ὁ ἀνατολικὸς, κατεστραμμένοι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ἐν τῷ τελευταίῳ τῶν ὁποίων εὑρέθησαν καὶ λείψανα στηλῶν τοῦ ἀρχαιοτέρου ναοῦ· καὶ

Γ'.) πλάξ μαρμαρίνη, ρωμαϊκῆς ἐποχῆς, εὑρεθεῖσα ἐπὶ τῆς βορειανατολικῆς γωνίας, καὶ φέρουσα ἴχνη κλίμακος, ἐμφαινούσης, κατὰ τὸν κ. Βήγγανδ, τὸ ὕψος τοῦ θαπέδου τοῦ ὄλου ναοῦ ἀπὸ τῆς αὐλῆς.

Κατὰ τὸ αὐτὸ διάστημα ἀνεκαλύφθησαν εὐρήματα ὀλίγης μὲν ἀξίας, κατὰ τὸν κ. Βήγγανδ, ἔχοντα ὅμως ποιᾶν τινα ἱστορικὴν σπουδαιότητα, εἰσὶ δὲ ταῦτα:

1). ἀγάλμα ἀχειρον καὶ ἀκέφαλον, ἐκ λευκοῦ μαρμάρου, παριστᾶνον γυναῖκα, ἐποχῆς καὶ τέχνης ρωμαϊκῆς.

2). ἀγάλμα, ἀχειρον ἐπίσης καὶ ἀκέφαλον, ἐκ λευκοῦ μαρμάρου, παριστᾶνον ἄνδρα, ρωμαϊκῆς ἐπίσης ἐποχῆς.

3). βῆθρον μαρμαρίνον, φέρον τὴν ἐξῆς ἐπιγραφὴν:

Ο ΔΗΜΟΣ ΙΟΥΔΑΙΑΝ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΟΣ ΚΑΙΣΑΡΟΣ ΣΕΒΑΣΤΟΥ
ΘΥΓΑΤΕΡΑ ΓΥΝΑΙΚΑ ΔΕ ΜΑΡΚΟΥ ΑΓΡΙΠΠΗ, ΗΡΗ.

4). τεμάχια μικρὰ καὶ μεγάλα ἀναθημάτων, ὡς τρίποδα, ἀγγεῖα γάλκλινα καὶ πήλινα καὶ ἀποσπάσματα μικρῶν ἀγαλμάτων καὶ κιονοκράνων.

5). μικρὰ ἐπίχρυσος ράβδος καὶ τεμάχια χρυσοῦ ψελλίου· καὶ

6). δύο ἐπιγραφαί, βουστροφηδὸν γεγραμμέναι, δυσανάγνωστοι παντελῶς, ἡ μὲν ἐπὶ τοῦ τοίχου τῆς ἑκτῆς στήλης, ἡ δὲ ἐπὶ τῆς πέμπτης τοιαύτης τοῦ βορείου περιπτέρου τῆς ἐσωτερικῆς σειρᾶς.

Ἀπὸ τῆς 9 μέχρι τῆς 13 τοῦ Νοεμβρίου εἰργάσθησαν 682 ἐργάται, ἐντὸς δὲ τοῦ ἑξαήμερου τούτου ἀνεκαλύφθησαν:

α'.) ἡ νότιος πλευρὰ τοῦ αὐτοῦ, οὐτινος ὅμως, 57 μέτρων μήκους ἔχοντος, μόνον 10 περίπου μέτρα σώζονται.

β'.) ἡ ἐσωτερικὴ σειρὰ τοῦ περιπτέρου, ἧς ὅμως 21 περίπου μέτρα μόνον σώζονται ἐκ τοῦ ὄλου μήκους αὐτῆς ἐξ 117 μέτρ.

γ'.) τὸ πλεῖστον τῆς ἐξωτερικῆς σειρᾶς τοῦ περιπτέρου.

Πλὴν δ' ἄλλων ἐλαχίστων εὐρημάτων, ἀνεκαλύφθη καὶ μία λαβὴ λέβητος ἐκ χαλκοῦ.

Ἀπὸ τῆς 15 μέχρι τῆς 20 Νοεμβρίου εἰργάσθησαν 872 ἐργάται. Ἐντὸς τοῦ ἑξαημέρου τούτου ἡ ἐργασία περιορίσθη εἰς τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ ἀδύτου, ἐπὶ τῇ ἐλπίδι ἀνακαλύψεως τῆς βάσεως ἢ τοῦλάχιστον τῆς θέσεως τοῦ ἀγάλματος τῆς Θεᾶς, πλὴν ἀλλ' ὅμως οὐδὲ ἕγνος τοῦ προσδοκωμένου ἀνεφάνη. Μόνον ἄμμος καὶ σωροὶ χαλίκων ἦσαν τὰ μόνα ὑλικά, ἐξ ὧν ἦτο πεπληρωμένον τὸ μέρος τοῦτο. Ἐντὸς δὲ τῶν σωρῶν τούτων ἀνεκαλύφθη βραχίον μαρμάρινος ὡς καὶ ἡ χεὶρ, ἀλλὰ κεχωρισμένη, διατηροῦσα δὲ μόνον τὸν δείκτην.

Ἀπὸ τῆς 22 Νοεμβρίου μέχρι τῆς 27 τοῦ ἰδίου εἰργάσθησαν 1,023 ἐργάται. Κατὰ τὰς τρεῖς πρώτας ἡμέρας τοῦ ἑξαημέρου τούτου ἐγένετο ἐκσκαφὴ τοῦ ἀδύτου μέχρι 3,50 βάθους καὶ ἐν τῷ μέσῳ μέχρι 4,50. Ἀνεκαλύφθη δὲ χάλκινον ἀγαλματίον ἄνευ ποδῶν καὶ μὲ παρεφθαρμένον τὸ πρόσωπον, παριστᾶνον δὲ ἄνδρα ἔχοντα τεταμέναι τὰς χεῖρας ὡσεὶ ἰκετεύοντα.

Ἀνεκαλύφθη δὲ πρὸς τούτοις ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ἀδύτου ὑπόνομος πλάτους 0,50, κεκαλυμμένη διὰ μεγάλων πλακῶν, ἧτις ὑποτίθεται ὅτι εἶναι ὑπόνομος τοῦ ἀρχαιοτέρου ναοῦ.

Τὴν 25 Νοεμβρίου ἀνεκαλύφθησαν λείψανα τοῦ ἀρχαιοτέρου ναοῦ, συνιστάμενα εἰς τροχιλοὺς 18 ἐν τῇ ἐξωτερικῇ ὄψει τοῦ βορείου τοῦ ἵγλου καὶ 10 μόνον τοιούτων ἐν τῇ ἐσωτερικῇ. Τὴν δὲ 26 τοῦ ἰδίου ἀνευρέθησαν παρὰ τὸν νότιον τοῦ ἵγλου τοῦ ναοῦ 9 μόνον τροχιλοὶ. Εἰς τὴν αὐτὴν δὲ θέσιν ἀνεκαλύφθη καὶ μία λαβὴ λέβητος. Τὴν δὲ 27 τοῦ Νοεμβρίου ἀνεκαλύφθη ὠραῖον ἐκ μαρμάρου ἀλάστρον, 0,25 περίπου. Καθ' ὅλην δὲ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ ἀδύτου, τὸ γῶμα, ἀπὸ τριῶν μέτρων καὶ κάτω, ἦτο ἀνάμικτον μὲ ἄνθρακος ξύλου κέδρου.

Τὰ ἀποτελέσματα τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ ἑξαημέρου τούτου εἰσι κατὰ τοῦτο σπουδαῖα ὅτι ἀπεκάλυψαν, κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον,

τάς διαστάσεις τοῦ ἀρχαιοτέρου ναοῦ καὶ ἐπεβεβαίωσαν τὴν περὶ πυρπολήσεως αὐτοῦ παράδοσιν.

Ἀπὸ τῆς 29 Νοεμβρίου μέχρι τῆς 4 Δεκεμβρίου εἰργάσθησαν 888 ἐργάται. Κατὰ τὸ ἐξαήμερον τοῦτο αἱ ἐργασίαι περιορίσθησαν κυρίως εἰς τὴν ἐξωτερικὴν σειρὰν τοῦ νοτίου περιπτέρου καὶ εἰς τὸ μέσον τοῦ αἵθου, ἀλλ' οὐδὲν σημαντικὸν ἀνεκαλύφθη εἰμὴ μόνον μικρὸς τοῖχος μήκους 14,35 μετρ. τῆς ἐξωτερικῆς σειρᾶς τοῦ νοτίου περιπτέρου.

Τὴν 4 Δεκεμβρίου ἔπαυσαν αἱ ἐργασίαι, ὃ δὲ κ. Θεοφαναίδης μοι λέγει ἐν τῇ τελευταίᾳ σχετικῇ ἐκθέσει αὐτοῦ ἔαδε:

Υψηλότατε.

Εὐσεβᾶστως ἀναφέρω τῇ Ὑμετέρᾳ Ὑψηλότητι ὅτι αἱ ἀνασκαφαί, κατὰ τὴν διαρρευσάσαν ἐβδομάδα, οὐδὲν τι ἔχουσι, δυστυχῶς, νὰ παρρουσιάζωσι τὸ σοβαρὸν ἢ καὶ τὸ ἀξίον λόγου.

Καθ' ὅλην, τῶ ὄντι, τὴν ἐβδομάδα, ἀν καὶ εἰς πλείστα σημεῖα ἐγένοντο βαθεῖαι ἀνασκαφαί, ὡς εἰς τὴν ἐξωτερικὴν σειρὰν τοῦ νοτίου περιπτέρου καὶ εἰς τὸ μέσον τοῦ αἵθου, ἐν τούτοις, πλὴν τοῦ συνήθους χώματος καὶ τινων στρωμάτων ἀσβεστώδους τινὸς οὐσίας μετὰ χαλίκων μεμιγμένων καὶ ὑποτιθημένων ὡς στρώσεως τοῦ ἀρχαιοτέρου ναοῦ, οὐδὲν τι ἕτερον ἀνευρέθη, ἐκτὸς μόνον μικροῦ τινος τοῖχου, μήκους 14,35 μέτρων τῆς ἐξωτερικῆς σειρᾶς τοῦ περιπτέρου, ἀλλὰ καὶ τούτου εἰς 1,50 περίπου μέτρων βάθος ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τῆς ὑπαρχούσης στῆλης.

Τοιαῦτα, Ὑψηλότατε, τὰ ἀποτελέσματα καὶ τῆς τελευταίας ταύτης ἐβδομάδος, διότι, ὡς γνωστὸν τυγχάνει τῇ Ὑμετέρᾳ Ὑψηλότητι, αἱ ἐργασίαι, ἀπὸ τῆς γ' ἡμέρας, Σαββάτου, 4ης Δεκεμβρίου, ἔπαυσαν διὰ νὰ ἐπαναρχίσωσι, πάλιν, τὴν ἀνοιξιν, καὶ οἱ ἐργάται, εὐγνωμονοῦντες τὴν Ὑμετέραν Ὑψηλότητα καὶ ὑμνοῦντες τὸ ὄνομα Αὐτῆς, ἐπανεκκίψαν εἰς τὰς ἐστάς αὐτῶν, πλήρεις χαρᾶς καὶ πλήρεις εὐθυμίας διὰ τὴν τοιαύτην μεγάλην ἐργασίαν.

Τὴν αὐτὴν, ἐπίσης, χαρὰν καὶ τὴν αὐτὴν εὐθυμίαν φαίνεται ἔχων καὶ ὁ κ. Schede, ὁ ὑποδιευθυντὴς τῶν ἀνασκαφῶν. Εἶναι κατενθου-

σικσμένοις ἐκ τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς ὀλιγοχρονίου ταύτης ἐργασίας, διότι ταῦτα εἶναι μεγάλα καὶ σοβαρά. « Ἡ ἐπιστήμη, μοι εἶπε, δύναται, τοῦ λοιποῦ, ἀδιστάκτως νὰ ὁμιλήσῃ περὶ τῶν διαστάσεων τοῦ νεωτέρου ναοῦ, περὶ τῆς διατάξεως αὐτοῦ, ὡς, ὅπερ καὶ τὸ σπουδαιότερον, καὶ περὶ τοῦ ἀρχαιότερου ναοῦ, τῶν διαστάσεων αὐτοῦ καὶ τοῦ ρυθμοῦ. Φεύγομεν εὐχαριστημένοι ».

Καί, ἤδη, εὐχαριστῶν καὶ ἐγὼ τὴν Ὑμετέραν Ὑψηλότητα καὶ γραπτῶς ἔτι, διὰ τὴν ἣν μοι ἀνέθεσε τιμητικωτάτην, ὁμολογουμένως, κυβερνητικὴν ἐποπτεῖαν ἐπὶ τῶν περιζητήτων τούτων ἀνασκαφῶν.

Μένω μετὰ βαθυτάτου σεβασμοῦ

Εὐπειθέστατος

Β. Δ. Θεοφανείδης.

Ἐν Τηγαίνῳ τῆ 3 Δεκεμβρίου 1910.

Τοιαῦτα τὰ ἀποτελέσματα τῶν γενομένων ἀνασκαφῶν μέχρι τῆς 4 Δεκεμβρίου 1910, κατὰ τὰς σχετικὰς ἐκθέσεις τοῦ ἐφόρου κ. Βασιλείου Θεοφανείδου.

Τρία, κυρίως, τυγχάνουσι, κατ' ἐμέ, τὰ σπουδαιότερα ἐξαχόμενα ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε γενομένων ἀνασκαφῶν:

α.) ὅτι ἀπεκαλύφθησαν αἱ διαστάσεις τοῦ μεταγενεστέρου περιζητήμου ναοῦ· β.) ὅτι ἐβεβαιώθη ἡ ὕπαρξις τοῦ ἀρχαιότερου μικροτέρου ναοῦ, ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τοῦ ὁποίου ἀνηγέρθη ὁ μεταγενέστερος· καὶ γ.) ὅτι ἐπηλήθευσεν ἡ παράδοσις, καθ' ἣν ὁ προγενέστερος ναὸς ἐπυρπολήθη.

Ὁ ναὸς ἦτο περίπτερος καὶ δίπτερος, δυνάμεθα δὲ νὰ τὸν ὀνομάσωμεν καὶ ὀκτάστυλον, διότι εἶχεν ὀκτὼ στήλας εἰς τὴν πρόσῳψιν. Παρουσιάζει, οὐδὲν ἦττον, δύο περιέρργα φαινόμενα τὸ Ἡραῖον τῆς Σάμου:

α.) ὅτι αἱ στήλαι τοῦ ὀπισθοδόμου εἰσὶν οὐχὶ ὀκτὼ, ὡς αἱ τῆς προσόψεως, ἀλλ' ἐννέα· καὶ

β.) ὅτι ἡ ἀπ' ἀλλήλων ἀπόστασις τῶν στηλῶν τοῦ προνάου καὶ τοῦ ὀπισθοδόμου τυγχάνει ἄνιστος.

Τὸ δεύτερον τοῦτο φαινόμενον πρῶτην ἤδη φοράν παρουσιάζεται εἰς τὴν ἐπιστήμην τῆς ἀρχαιολογίας καὶ ἐφείλκυσε σπουδαίως τὴν προσοχὴν τοῦ σοφοῦ ἀρχαιολόγου κυρίου Θεοδώρου Βήγγανδ. Ἀλλὰ καὶ τὸ πρῶτον φαινόμενον, τὸ τοῦ ἀνίσου ἀριθμοῦ τῶν στηλῶν τοῦ πρόναου καὶ τοῦ ὀπισθοδόμου, τυγχάνει, κατ' ἐμέ, ἄξιον παρατηρήσεως, διότι, ὡς ἀνωτέρω ἀνέφερον, οἱ ναοὶ τῶν ἀρχαίων εἶχον ἴσον ἀριθμὸν στηλῶν εἰς τε τὸν πρόναον καὶ εἰς τὸν ὀπισθοδόμον καὶ ἐκαλοῦντο τετράστυλοι, ἐξάστυλοι, ὀκτάστυλοι ἢ δεκάστυλοι, ἐὰν εἶχον εἰς τὸν πρόναον καὶ τὸν ὀπισθόδομον ἀνά τέσσαρας ἢ ἀνά ἕξ ἢ ἀνά ὀκτώ ἢ ἀνά δέκα στήλας. Ἀλλὰ πῶς θὰ ὀνομάσωμεν τὸ Ἡραῖον, ὅπερ εἶχεν ὀκτὼ μὲν στήλας εἰς τὸν πρόναον, ἐννέα δ' εἰς τὸν ὀπισθόδομον; Περὶ τῶν ζητημάτων τούτων καὶ περὶ τοῦ ὄλου ἐν γένει οἰκοδομήματος θ' ἀναμείνωμεν τὰς πληροφορίες καὶ τὰς γνώμας τοῦ σοφοῦ ἀρχαιολόγου κυρίου Βήγγανδ.

Καθ' ὄλον τὸ χρονικὸν διάστημα, καθ' ὃ διήρκεσαν αἱ ἀνασκαφαί, ἐχρησιμοποιήθησαν 9,023 ἡμερομίσθια, εἰργάσθησαν, τοῦτέστι, 9,023 ἐργάται. Ἀπὸ δὲ τῆς 12 Ὀκτωβρίου προσελαμβάνοντο καὶ ἐργάτιδες. Ἄπας ὁ ἐργατικὸς οὗτος κόσμος προήρχετο, κατὰ τὸ πλεῖστον, ἐκ τῶν δήμων Μύλων, Παγώνδου καὶ Τηγαίου. Τὸ Σάββατον ἐκάστης ἐβδομάδος τακτικώτατα ὁ κ. Θεόδωρος Βήγγανδ ἐξώρλει τὰ ἡμερομίσθια τῶν ἐργατῶν, οἵτινες ἀπεχώρουν εὐγνωμονοῦντες.

Ἄπαντα τὰ εὐμετακίνητα ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα κατεγράφοντο τακτικῶς καὶ κατετίθεντο εἰς τὸ σχηματισθὲν ἐπιτόπιον μουσεῖον, οὔτινος τὴν φύλαξιν, κατὰ τὴν διακοπὴν τῶν ἐργασιῶν, ἀνέθετο ὁ κ. Βήγγανδ εἰς εἰδικὸν φύλακα, ὑπ' αὐτοῦ διορισθέντα, ἔχοντα δὲ καὶ τὴν ἐντολὴν νὰ φυλάττῃ ἐν ταύτῳ καὶ τ' ἀνασκαφέντα μέρη. Περὶ τῆς ἀσφαλεστέρας φυλάξεως τοῦ μουσείου καὶ τῶν ἀνασκαφέντων μερῶν ἔλαβον καὶ ἐγὼ πρόνοιαν ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τῆς Ἐντίμου Βουλῆς.

Ἐνταῦθα τέμνω τὸν λόγον, δὲν δύναμαι ὅμως ἀλλ' ἢ νὰ ἐκφράσω λύπην ζωηράν διὰ τὴν ἀδιαφορίαν, ἣν ἐπιδεικνύουσι πρὸς τὰς ἐνεργουμένας ἀνασκαφὰς τοῦ περιλαλήτου Ἡραίου πάντες οἱ παρ' ἡμῖν καὶ αὐτοὶ ἐκεῖνοι ἀκόμη, οἵτινες, ὡς ἐκ τῆς μορφώσεως αὐτῶν καὶ τῶν σπουδῶν, ἃς ἐποιήσαντο, χρέος εἶχον, ἅπαξ, τοῦλάχιστον, μέχρι τοῦδε, νὰ ἐπισκεφθῶσι τὸ Ἡραῖον. Ἡ τοιαύτη ἀδιαφορία οὐδεμίαν δύναται νὰ εὔρη δικαιολογίαν. Ἐὰν δὲ προβαίνω εἰς τὴν παρατήρησιν ταύτην, τοῦτο πράττω ἵνα διεγείρω τὸ ἐνδιαφέρον ὑμῶν πρὸς ἔργον, ὅπερ κλέος οὐ μικρὸν θὰ προσπορίσῃται εἰς τὴν Νῆσον, καὶ μὲ τὴν ἐλπίδα ὅτι οἱ ἐν ἡμῖν δυνάμενοι, ἀφοῦ ἐπισκεφθῶσι τὸν ναόν, θὰ εἴπωσιν ἡμῖν ἀπὸ τοῦ βήματος τούτου πράγματα σημαντικώτερα καὶ μᾶλλον ἐνδιαφέροντα τῶν ὅσων ἐγὼ εἶπον τὴν ἐσπέραν ταύτην, χρησιμοποιοῦντας εἰς τὴν παρούσαν διάλεξιν τὰς ὀλίγας στιγμὰς, ἃς ἐδυνήθη νὰ ὑποκλέψω, πρὸς τοῦτο, ἐκ τῶν πολλῶν καὶ ποικίλων ἀσχολιῶν μου, καὶ ἀπασχολήσας τὸν πολύτιμον χρόνον ὑμῶν ἐνταῦθα.

Χαίρετε.

Ἐν Λιμένι Βαθόος Σάμου, τῇ 16 Ἰανουαρίου 1914.

ΑΝΔΡΕΑΣ ΕΜΜ. ΚΟΠΑΣΗΣ.

ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΗ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΑ

Ἐντολῇ τοῦ κ. Θ. Βήγανδ, ἀφίκετο εἰς Σάμον, οὐ πρό πολ-
λοῦ, ὁ μηχανικὸς κ. Α. von Gerkan ἵνα καταμετρήσῃ ἀκριβέ-
στατα τὰς διαστάσεις τοῦ Ἡραίου καὶ παρασκευάσῃ τεχνικὸν
σχεδιογράφημα, ἀναπαριστᾶνον τὸν περιβάλλοντα ναόν.

Ὁ κ. von Gerkan εἰργάσθη ἐπὶ τινὰς ἡμέρας, ὑπὸ τὴν ἐπί-
βλεψιν τοῦ Ἐφόρου τῶν ἀνασκαφῶν κ. Β. Θεοφανείδου, καὶ ἐξε-
πλήρωσε τὴν ὡς εἴρηται ἐντολὴν αὐτοῦ, παρεσκευάσασε δὲ δύο
σχεδιογραφήματα, ὧν τὸ ἐν μοί ἐπέδωκε, καθ' ἃς εἶχεν ὁδηγίαν
καὶ διαταγὰς ἐκ μέρους τοῦ κ. Θ. Βήγανδ.

Κατὰ τὸ σχεδιογράφημα τοῦτο, ὅπερ ἐπέδειξα καὶ εἰς τὸν Φι-
λολογοικὸν Σύλλογον κατὰ τὴν τακτικὴν συνεδρίαν αὐτοῦ τῆς 9ης
Φεβρουαρίου 1910, δούς καὶ τὰς δεύσας ἐπ' αὐτοῦ ἐξηγήσεις,
τὸ μὲν μῆκος τοῦ Ἡραίου εἶναι μέτρ. 108 καὶ 730]1000, τὸ δὲ
πλάτος αὐτοῦ μέτρ. 52 καὶ 414]1000 καὶ τὸ πλάτος τῆς κλί-
μακος τῆς εἰσόδου μέτρ. 5 καὶ 940]1000.

Ὁ ναὸς, ὡς ἀνέφερον ἐν τῇ διαλέξει μου, ἦτο περίπτερος καὶ
δίπτερος, κατὰ τὸ ὑπ' ἀριθμ. 1 σχῆμα τῶν περιπτέρων καὶ δι-
πτέρων ναῶν, τὸ περιεχόμενον ἐν τῷ ἐπισυνημμένῳ ὑπ' ἀριθμ. 1
πίνακι. Ἐκάστη τῶν κατὰ μῆκος δύο κιονοστοιχιῶν, αἵτινες ἀ-
πετέλουν τὸ περιστύλιον, συνέκειτο ἐξ εἴκοσι καὶ τεσσάρων στη-
λῶν. Ὁ ὅλος δ' ἀριθμὸς τῶν στηλῶν τοῦ περιστυλίου, τῶν τοῦ
προνάου καὶ τῶν τοῦ ὀπισθοδόμου, μετὰ τῶν ἐν τῷ ἐσωτερικῷ τοῦ
τε προνάου καὶ τοῦ ὀπισθοδόμου τοιούτων, ἦτο 134. Ὄρθως ὤ-
θεν ἀναφέρουσιν οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς ὅτι τὸ Ἡραῖον ἦτο ὁ μέ-
γιστος τῶν κατὰ τὴν ἀρχαιότητα γνωστῶν ναῶν ἐν Ἑλλάδι καὶ
Ἑλλάσσονι Ἀσίᾳ.

Ἐν Λιμένι Βαθῆος Σάμου, τῇ 26 Φεβρουαρίου 1911.

ΑΝΔΡΕΑΣ ΕΜΜ. ΚΟΡΑΣΗΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ

Η παρούσα μελέτη εξετάζει την επίδραση των κοινωνικών παραγόντων στην ανάπτυξη της προσωπικότητας. Τα αποτελέσματα δείχνουν ότι η οικογενειακή αγωγή και η εκπαίδευση παίζουν σημαντικό ρόλο στην διαμόρφωση των αξιών και των συμπεριφορών των ατόμων. Η έρευνα βασίστηκε σε ποσοτικές μεθόδους και αφορούσε ένα δείγμα από 100 άτομα ηλικίας 18-30 ετών.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

Η μελέτη πραγματοποιήθηκε στο πλαίσιο του προγράμματος έρευνας που χρηματοδοτήθηκε από το Υπουργείο Παιδείας. Τα αποτελέσματα της έρευνας θα δημοσιευθούν σε επόμενη έκδοση του περιοδικού. Η μελέτη αποτελεί μέρος της διδακτορικής διατριβής του κ. Παύλου Κωνσταντίνου.

Εκδόθηκε με την έγκριση του Διευθυντή του Ινστιτούτου Έρευνας και Τεχνολογίας της Παιδείας.

ΚΡΙΣΕΙΣ ΕΦΗΜΕΡΙΔΩΝ

Α.

Ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἀνωτέρω διάλεξιν ἡ ἐνταῦθα ἐκδιδομένη ἐφημερίς «Νέα Σάμος», ὑπὸ τὸν τίτλον «τὸ ἐν Σάμῳ Ἑραϊὸν καὶ αἱ εἰς αὐτὸ διενεργούμεναι ἀνασκαφαί», ἐδημοσίευσεν τὸ κατωτέρω ἄρθρον ἐν τῷ ὑπ' ἀριθμὸν 120 καὶ ὑπὸ χρονολογίαν 20 Ἰανουαρίου 1911 φύλλῳ αὐτῆς.

«Τὴν ὄραν ὦραν μ. μ. τῆς παρελθούσης Κυριακῆς 16 τρέχοντος μηνὸς ε. ε. ἐν τῇ μεγάλῃ αἰθούσῃ τοῦ Πυθαγορείου Γυμνασίου συνεδριάζοντος τοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ κ. Ἑρακλείου Θυλασσίου, ἡ Α. Ὑψηλότης ὁ Ἡγεμὼν Ἀνδρέας Ἐμμ. Κοπάσης ἐποίησατο διάλεξιν περὶ τοῦ ἐν Σάμῳ Ἑραϊοῦ καὶ τῶν ὑπὸ τοῦ διασήμεου Γερμανοῦ ἀρχαιολόγου κ. Θ. Βήγανδ γινόμενων εἰς αὐτὸ ἀνασκαφῶν, μίαν καὶ ἡμίσειαν ὥραν διαρκέσασαν. Ἡ αἴθουσα, φιλοκάλως κεκοσμημένη καὶ πεφωταγωγημένη, ἐπληρώθη πολλοῦ καὶ ἐκλεκτοῦ ἀκροατηρίου, μεθ' ὅλην τὴν δριμύτητα τοῦ ἐπικρατούντος ψύχους.

Κατὰ τὴν διάλεξιν παρέστησαν ἡ Α. Ὑψηλότης ἡ Σεπτῆ Ἡγεμονίς, ὁ κ. Πρόξενος τῆς Ἑλλάδος μετὰ τῆς ἀξιοτίμου κυρίως του, ἡ ἀξιότιμος κυρία τοῦ Βουλευτοῦ Μαρθοκκμπου, ὁ κ. Πρόξενος τῆς Γερμανίας, οἱ Ἐντιμοὶ Βουλευταί, ὁ ἀρχηγὸς τοῦ στρατοῦ καὶ πάντες οἱ Γερμανοί. Ἡ Α. Ὑψηλότης ὁ Ἡγεμὼν, ὁ μέγας ρήτωρ τῆς Σιωνιτιδος Ἐκκλησίας, ὁ ἀκάματος σκαπανεὺς τῆς ἀρχαιολογίας, ἀνέφερε δι' ὀλίγων τὴν εἰσήγησιν, ἣν ἐποίησατο εἰς τὴν Γενικὴν τῶν Σαμίων Συνέλευσιν περὶ τῆς ἀνάγκης ἀνασκαφῶν ἐν τῷ Ἑραϊῷ ἵνα ἔλθωσιν εἰς φῶς οἱ κεκρυμμένοι θησαυροὶ τῆς ἀρχαιότητος καὶ οὕτω ἡ Νῆσος ἡμῶν προσπορίσῃται, οὐ μόνον ἄφθιτον κλέος, ἀλλὰ καὶ ὕλικὰς ὠφελείας, τὴν ὁμόφωνον ἀπόφασιν τῆς Συνελεύσεως, τὰ τῆς συμβάσεως μεταξὺ τῆς Διοικήσεως καὶ τοῦ πεπνυμένου ἀρχαιοδίου κ. Βήγανδ, τὴν ἐπικύρωσιν ταύτης, τὰ τῆς ἀπαλλοτριώσεως τοῦ ἐδάφους, ἐνῶ ἔμελλον νὰ ἐνεργηθῶσιν αἱ ἀνασκαφαὶ καὶ ἄλλα πρὸς τὸ θέμα συναρτῆ προέταξε μεθοδικώτατα, πρὸς παρασκευὴν τοῦ ἀκροατηρίου διὰ τὴν κατανόησιν τοῦ σπουδαίου τούτου θέματος. Εἶτα ὠμίλησε περὶ τῆς πολιούχου τῆς Νήσου Θεᾶς Ἑρας, ἀναπτύξας εὐρύτατα τοὺς μύθους, οὓς ἡ καλλιτεχνικὴ φαντασία τῶν ἀρχαίων ποιητῶν καὶ λογογράφων ἔπλασε καὶ δι' αὐτῶν περιέβαλε τὴν Θεάν, ἥτις, κατὰ τινὰ παράδοσιν, ἐγεννήθη ἐν Σάμῳ παρὰ τὸν ποταμὸν Ἰμβρασον ἢ Παρθένιον ὑπὸ δένδρον, ὅπερ ἔθαλλε μέ-

χρι τῆς ἐποχῆς τοῦ Πausανίου. Ἀκολούθως, μετ' ἐπιστημονικῆς ἀκριβείας ἀνέπτυξε τὰ περὶ τῆς διατάξεως καὶ διαιρέσεως τῶν ἀρχαίων ναῶν καὶ ἰδίᾳ τοῦ Ἡραίου, ὅπερ, κατὰ τὰς ὁμολογίας τῶν ἀρχαίων συγγραφέων, ἦν τὸ ἔκπαγλον καλλίστευμα τοῦ ἀρχιτέκτονος Σαμίου Ροίκου καὶ διεκρίνετο πάντων τῶν ἀνὰ τὴν Ἑλλάδα καὶ Ἑλλάσσονα Ἀσίαν εὐρισκομένων ναῶν. Ἐξήτασε τὸν Ναὸν τοῦτον ἱστορικῶς, ἀνέφερε τὰ περὶ τῆς ἱερᾶς ὁδοῦ καὶ τῶν ἐκατέρωθεν αὐτῆς ἀγαλμάτων καὶ κτιρίων, σύναμα δὲ καὶ περὶ τῆς πόλεως μετὰ τῶν ἐν αὐτῷ βασιλικῶν Ἀνακτόρων, τῆς ἀγορᾶς, τοῦ Βουλευτηρίου, τῶν θεάτρων, ἐπειπὼν ὅτι τὰ πλούσια ἀναθήματα καὶ τὰ ἀγάλματα τοῦ τε Ναοῦ καὶ τῆς ἱερᾶς ὁδοῦ ἐσύλησαν Ῥωμαῖοι Αὐτοκράτορες καὶ ἄλλοι ἵνα διακοσμήσωσι τότε μὲν τὰ Ἀνάκτορα αὐτῶν, νῦν δὲ τὰ Μουσεῖα τῆς αἰωνίας πόλεως καὶ ὅτι πολλὰ τῶν μαρμάρων τοῦ περιλαλήτου Ναοῦ ἐχρησιμοποιήθησαν πρὸς ἀνέγερσιν παρακειμένου χριστιανικοῦ Ναοῦ. Ἐπὶ τῇ βῆσει δὲ τῶν ἀρχαίων κειμένων καὶ τῶν γυνῶν τῶν περὶ τὰ τοιαῦτα εἰδικῶν ἐρειδόμενος, ἀνέπτυξε διὰ μακρῶν καὶ μετὰ χάριτος τὰ περὶ τῆς τελέσεως τῶν ἑορτῶν ἐν τῷ Ἡραίῳ.

Ἐν τῇ ἀνεκοίνωσεν ὁ ρητῶρ ἐν ὀλίγοις τὰ σπουδαῖα μέχρι τοῦδε πορίσματα τῶν ἀνασκαφῶν. Ὁ ναὸς οὗτος ἀναφέρεται ἰδρυθεὶς κατὰ τὴν 12ην π. Χ. ἑκατονταετηρίδα, ἐπυρπολήθη δὲ βραδύτερον κατὰ τὰς μαρτυρίας τῶν ἀρχαίων συγγραφέων. Τὸ δὲ εἰς φῶς νεωστὶ ἔλθὼν κρηπίδωμα, κατὰ τὴν γνώμην τοῦ κ. Θ. Βήγαυδ, ἐγένετο ἐπὶ τοῦ πρώτου καέντος. Ὁ ἀνακαλυφθεὶς Ναὸς ἦτο περίπτερος ἰωνικοῦ ρυθμοῦ, παρὰ τὰ μέχρι τοῦδε παραδεγεμένα, ἔχων εἰς μὲν τὸν πρόναον ὀκτώ στύλους ἀπέχοντας ἀπ' ἀλλήλων 4 1/2 μέτρα, εἰς δὲ τὸν ὀπισθόδομον ἐννέα, ὧν ἡ ἀπόστασις εἶνε ρυθμικῆ, μοναδικὸν φαινόμενον μετὰξὺ πάντων τῶν Ναῶν τῆς ἀρχαιότητος.

Ἡ Αὐτοῦ Ὑψηλότης ὁ Ἡγεμῶν, φύσει φωτεινὴν τὴν ἀντίληψιν ἔχων καὶ διὰ μακρῶν καὶ ἐπιπόνων ἀρχαιολογικῶν μελετῶν ἰσχυθεὶς, κατεκλήρησε τὸ ἀχροατήριον διὰ τῆς διαλέξεώς Του ταύτης καὶ ὄξυ αἰθυγμα πρὸς ἐπίσκεψιν τῶν ἐν τῷ Ἡραίῳ ἀνασκαφῶν ἐν τῇ ψυχῇ αὐτοῦ κατέλιπε, ἀπέδειξε δὲ κατὰ τὴν διάλεξιν ταύτην κρίσιν ὄξειαν καὶ πλοῦτον γνώσεων ἀρχαιολογικῶν, ἃς ἐκτήσχο ἀναδιφῶν τὰ ἀθάνατα ἔργα τῆς ἀειφῶτου ἀρχαιολογικῆς εὐκλείας».

B.

Ἡ ἐν Σμύρῃ ἐκδομένη ἡμερησίως «La Réforme», ἥς διευθυν-
τῆς εἶναι ὁ Δόκτωρ Ν. Τσουρουκτσόγλου, ἐδημοσίευσεν ἐν τῷ ὑπ' ἀ-
ριθμῷ 17 καὶ ὑπὸ χρονολογίαν 23 Φεβρουαρίου 1911 φύλλῳ αὐτῆς
τὰ ἐπόμενα:

Lés fouilles à «Hiréon»,—Une dissertation de S. A. le Prtnce.

M. le D^r Th. Wiegand, le savant archéologue, à qui on doit tant de fouilles archéologiques dans notre Vilayet, en a entrepris aussi à Samos. Ces fouilles ont été couronnées de succès. A cet effet, on nous écrit de Vathy à la date du 15 février:

«Dimanche dernier, à 5 h. de l'après-midi, dans la grande salle du Syllogue Pythagore, S. A. André Emm. Kopassis, a fait pendant une heure et demie une dissertation sur les fouilles archéologiques pratiquées à «Hiréon» de Samos, par le célèbre archéologue allemand, M. le D^r Th. Wiegand. Un auditoire aussi nombreux que choisi assistait à la conférence. On remarquait la présence de la Princesse, des consuls de Grèce et d'Allemagne, du commandant de la garnison et de tous les allemands. S. A. le Prince, qui est le grand orateur de l'Eglise de Sion et pionnier infatigable de l'archéologie a, dans l'introduction de son discours, fait mention des paroles qu'il avait prononcées à l'Assemblée générale sur l'utilité des fouilles à Hiréon, afin que les trésors cachés soient mis à jour pour la gloire de l'île et pour ses intérêts matériels. Il a rappelé la décision prise, à l'unanimité de l'Assemblée, la convention passée entre l'archéologue M. Wiegand et le gouvernement, la ratification de cette convention et l'accomplissement de toutes les formalités. Il a parlé avec beaucoup d'éloquence de l'île antique, de la déesse Héra (Junon) et des mythes que la fantaisie des anciens poètes et des écrivains a créés et dont elle a enveloppé la déesse, qui d'après une légende est née à Samos, près du fleuve «Imbrasos» ou «Parthénion», sous l'arbre resté célèbre jusqu'au temps de Pausanias. Il a ensuite développé avec une exactitude scientifique la division et la disposition des

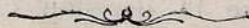
anciens temples et en premier lieu celui de Junon, temple qui, d'après les affirmations des anciens auteurs, était une construction superbe et merveilleuse de l'architecte Samien Roikos, la plus belle parmi celles de la Grèce et de l'Asie-Mineure. Son Altesse a fait l'historique de ce temple; il a parlé de la Voie sacrée, des statues et des édicules, placés sur les côtés, ainsi que de la ville même avec les palais royaux, l'Agora, le Parlement et les Théâtres; il a ajouté que les riches trésors et les statues du temple et ceux de la voie sacrée avaient été enlevés par les Empereurs Romains dans le but d'orner leurs palais et d'enrichir les Musées de Rome. Plusieurs marbres de ce célèbre temple ont été même employés à la construction d'une église chrétienne primitive.

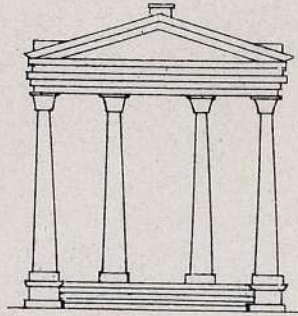
Se basant ensuite sur le texte des anciens écrits, Son Altesse Kopassis effendi a fait, avec beaucoup de grâce, un exposé détaillé de la célébration des fêtes à «Hiréon». Continuant son discours, l'orateur a fait connaître à l'assistance les intéressants résultats des fouilles. Ce temple a été construit au XIIe siècle av. J. C. et il a été, d'après l'attestation des anciens auteurs, détruit par le feu.

D'après l'opinion de M. le Dr Wiegand, la base qui a été nouvellement mise à jour, a été ajoutée aux anciens fondements. Le temple était, contrairement à tout ce qui avait été dit jusqu'à présent, un édifice de style ionique avec un péristyle à huit colonnes distantes l'une de l'autre de 4 1/2 mètres, et derrière le temple neuf colonnes rythmiquement placées, phénomène unique dans la composition des temples dans l'antiquité.

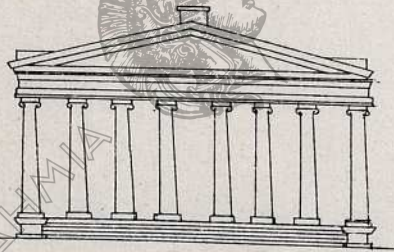
Le discours de Son Altesse a été très goûté par les assistants et a éveillé la curiosité de tous d'aller voir les fouilles de l'«Hiréon».

Son Altesse le Prince a prouvé encore une fois qu'il est aussi bon administrateur que savant archéologue».

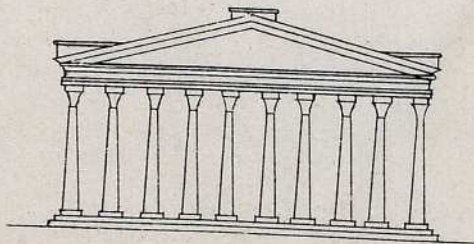

Ναός ἀγρωπόδης, τετρακόλιος
Ἰσόστοιχος

Ναός οὐτάδης
Ἰσόστοιχος

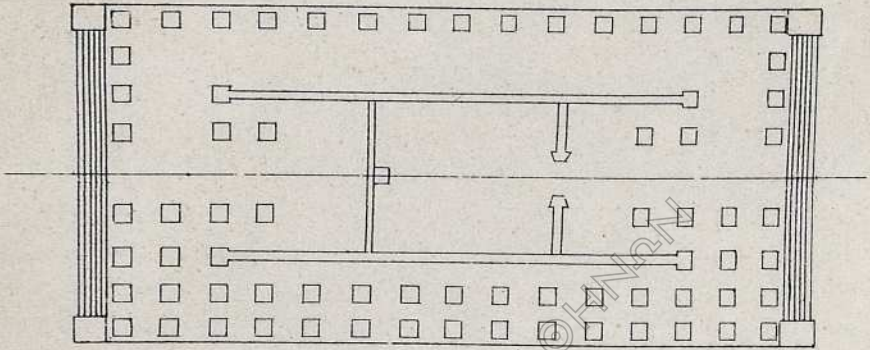

Ναός δωτάδης
Ἰσόστοιχος

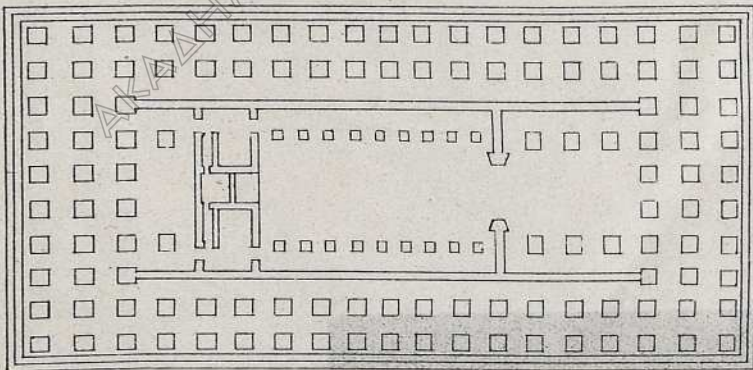
ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

Ναὸς ἀρχαῖος ἑρῶδιῶνος, οὐλιῶνος

Ναὸς ἀρχαῖος, διῶνος, Σευῶνος

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

007000023390

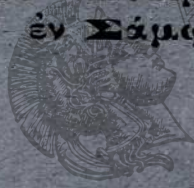

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΑΝ

Πωλείται πρὸς ὄφελος
τῆς Φιλοπτώχου Ἐταιρείας τῶν Κυριῶν
ἐν Σάμῳ.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

Τιμᾶται γροσίων 3.
